Видавництво Світич

Ганна Остапенко
Ольга Волощенко
Олександра Козак

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

4 КЛАС

Частина 2

Інтегрований курс

ДО ЗМІСТУ

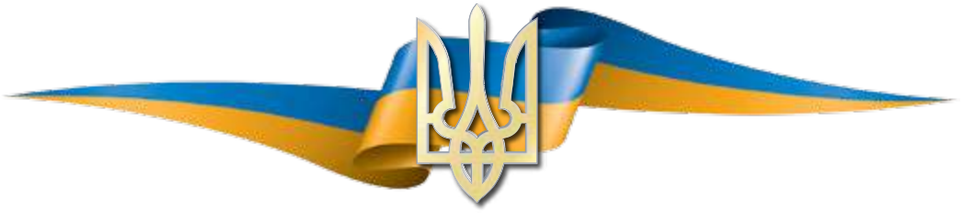

Державний Гімн України

Музика М. Вербицького,
слова П. Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Ганна Остапенко
Ольга Волощенко
Олександра Козак

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ • Світич • 2021

УДК 811.161.2:821(075.2)
О 76

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 № 53)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

За Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом Шияна Р. Б.

Умовні позначення

– попрацюйте в парах

– попрацюйте в групах

– попрацюйте всім класом

– скористайтеся алгоритмом, що поданий на форзаці

Значення слів, виділених синім кольором, можна дізнатися у "Тлумачку" (с. 138–139)

Остапенко Г. С.
О 76 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 2 / Г. С. Остапенко, О. В. Волощенко, О. П. Козак. — Київ : Світич, 2021. — 144 с. : іл.
ISBN 978-966-8506-38-3

УДК 811.161.2:821(075.2)

Медіаматеріали до підручника — на сайті svitdovkola.org/um4

ISBN 978-966-8506-38-3

© Остапенко Г. С., Волощенко О. В., Козак О. П., 2021
© Видавництво "Світич", 2021

Вітаємо в новому семестрі!

Уперед до нових знань і неймовірних відкриттів разом із персонажами підручника! Буде цікаво.

Читася:

Не сумніваюся, що ти любиш читати. Тож запрошую тебе в захопливий світ фантазії.

Пишеня:

Українська мова така цікава!
У мене стільки запитань!

Мовознай:

А я допоможу тобі й дітям знайти на них відповіді.

Чистомовик:

Того, хто говорить грамотно й без помилок, поважають однолітки та дорослі! Опануємо мову разом!

Дружисловик:

Слова допомагають порозумітися та висловити те, що на серці!

Режисерка:

Протягом цього семестру ми багато імпровізуватимемо, а на завершення підготуємо захопливу виставу!

Медіаша:

А ще зніматимемо відео і розміщуватимемо дописи на сайті школи.

§1. З Новим роком!

1 Поділіться своїми враженнями про зимові канікули. Нехай кожен у групі складе й запише по одному речennю. Підкресліть у кожному реченні граматичну основу. Чи є речення з однорідними членами?

2 Прочитай дві щедрівки. Яка з них народна, а яка — авторська? Чим вони схожі?

* * *

Там, над ріками, на сході,
На високім небозводі,
Ой там сяє зоря!
Щедрий вечір, добрий вечір,
Україно моя!

Хай нам сяє, не згасає
Понад нашим рідним краєм
Щасна Божа зоря!
Щедрий вечір, добрий вечір,
Україно моя!

Марія Косович

* * *

Небо ясні зорі вкрили,
Нашу землю освітили.

Приспів:
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Добрий вечір, господарю,
Ми принесли тобі дари.

Приспів.

Хай же будуть в році новім
Мир і щастя в вашім домі.

Приспів.

3 Вивчи будь-яку щедрівку напам'ять і розкажи або заспівай її у класі. Послухай інших. Обміняйтеся враженнями від виступів. Висловлювання можна розпочинати так:

– Щедрівка у твоєму виконанні звучала...
– Мені сподобалося, як ти...
– На мою думку, тобі варто...

§2. Прикметник

Пригадай

Прикметник — це частина мови, що називає ознаку предмета і відповідає на запитання *який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?*.

1 Запиши все, що знаєш про прикметник, у мапу думок.

2 Випиши зі щедрівок на сторінці 4 три словосполучення з прикметником (на вибір). У кожному з них визнач головне слово і постав від нього запитання до залежного. З якою частиною мови пов'язуються прикметники?

3 Прочитай твір Влада. Чи зміг він описати красу зими? Чому? Чи добре він знає тему "Будова тексту"? Доведи.

Зимова краса

Взагалі я не дуже люблю зиму, тому рідко помічаю її красу. Але один день мені запам'ятався.

Ми з мамою вийшли з дому дуже рано. Уночі був снігопад, тож усе було вкрите снігом, наче ковдрою. Ми спинилися й дивилися, як він виблискує.

4 Відредагуй текст Влада, доповнивши його прикметниками та частиною, про яку забув хлопчик.

5 Письменники та письменниці у своїх описах часто використовують порівняння. Цей художній засіб робить мовлення емоційнішим, виразнішим. Порівняй:

☼ Я побачив дуже гарне дерево, притрушене снігом.

☼ Я побачив дуже гарне дерево, притрушене снігом, наче тістечко цукровою пудрою.

6 Знайди порівняння у творі Влада. Випиши його.

§3. Поринь у казку!

1 Завітай до казкової країни На́рнії, де на тебе чекають зустрічі з дивовижними створіннями та неймовірні пригоди.

Люсі зазирає до шафи

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

Були собі четверо дітлахів – Пітер, Сьюзан, Едмунд і Люсі. Через бомбардування під час війни батьки відіслали їх подалі від Лондона, до родича-професора. Дружини професор не мав, а мешкав у великому сільському будинку разом із домогосподаркою та трьома покоївками. Дуже старенький, із пасмами скуйовдженого сивого волосся, він, однак, сподобався дітлахам. Хоча, треба визнати, першого вечора, коли професор вийшов на подвір’я, щоб їх привітати, то мав такий чудернацький вигляд, що Люсі, наймолодша з усіх, трішечки злякалася. А на Едмунда напав дурносміх, тож йому довелося вдавати, нібито в нього свербить у носі, щоб приховати свою ніяковість.

Уранці йшов затяжний дощ, тож Пітер запропонував обстежити дім. Усі погодилися, і саме цієї миті почалися пригоди. В одній із кімнат стояла лише величезна шафа в кутку – з таких собі старомодних шаф, де ізсередини на дверцятах причеплене дзеркало.

– Нічого особливого, – знизав плечима Пітер, і всі гуртом висипали з кімнати. Усі, окрім Люсі. На її думку, усі двері були варті того, аби перевірити, відчиняються вони чи ні. На її подив, двері шафи відчинилися. Усередині Люсі побачила довгі зимові пальта, за якими виднілися шуби. До м’якого хутра дівчинка була небайдужа, тож залізла в шафу – їй захотілося зануритись у нього обличчям. Там було досить темно, тому вона простягла руки вперед, аби зненацька не вдаритися головою об задню стінку. Вона ступила крок, потім іще.

– Ну й велетенська ця шафа! – подумала Люсі і зробила ще два кроки. Тут вона помітила, що під ногами в неї щось порипує. Люсі нахилилася й відчула під рукою щось м’яке, крихке і дуже холодне. І тут вона побачила світло, що мерехтіло десь попереду, далеко вглибині. Щось холодне й ніжне падало на неї згори. За мить вона збагнула, що стоїть посеред нічного лісу, а з неба летять сніжинки.

Хоча Люсі й була дещо налякана, її допитливість і за́пал узяли гору. Вона озирнулася через плече – десь у глибині, поміж темних стовбурів дерев, досі виднівся дверний отвір шафи. “Що б не трапилося, повернутися я завжди встигну”, – вирішила Люсі й рушила вперед.

З лісу вийшло вельми дивне створіння. Воно було трохи вище за Люсі й тримало в руках парасольку, обліплену снігом. З голови до пояса це була наче звичайна людина, а от ноги були козлячі – з ра́тицями і вкриті чорним хутром. Істота мала незвичайне, але приємне обличчя, а ще кучеряве волосся, з якого стирчали коротенькі ріжки. Це був фавн.

2 Якою ти уявляєш Люсі – головну героїню повісті? Опиши дівчинку, доповнюючи власну відповідь цитатами.

3 Випиши з уривка “Люсі зазирає до шафи” опис снігу. Чи вдалося тобі, читаючи, здогадатися, про що йдеться? Які слова допомогли? Підкресли їх.

Читаріум

4 Цикл “Хроніки Нарнії” складається із семи книжок-повістей. Напевне, деякі з них є в бібліотеці, яку ти зазвичай відвідуєш. Прочитай їх, якщо тебе зацікавив цей твір, бо в підручнику є лише уривки для ознайомлення.

Прихована країна

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Добрий вечір, – чемно привіталася Люсі.

– Вітаю! Пробачте за цікавість, та ви часом не донька Єви?

– Мене звати Люсі, – відповіла дівчинка, не зовсім розуміючи, про що йдеться.

– Але ж ви, пробачте за цікавість, людина? – вів далі фавн.

– Авжеж, – підтвердила Люсі, трохи збита з пантелику.

– Просто хотів упевнитися. Я ніколи досі не бачив синів Адама чи доньок Єви. Дуже радий! Мене звати Ту́мнус.

– Приємно познайомитися, пане Тумнусе.

– Чому б вам не піти зі мною і не продовжити цю розмову за чаєм у мене вдома? Там тепло і можна зробити тости.

Печера, куди привів її фавн, була невелика, охайна і дуже затишна. Доки фавн збирав на стіл, Люсі розглядала книжки на поличці: “Ні́мфи, їхній побут і звичаї”, “Людина: вигадка чи реальність?”.

Чай виявився чудовим, не гіршими були тости із сардинками, а після них – з маслечком, потім – з медом. Коли Люсі вже втомилася їсти, фавн заговорив про життя цієї країни, Нарнії. Про дріа́д, які живуть на деревах, про чарівного о́леня, що виконує бажання, про фавнів, німф і гномів...

– А тепер до нас прийшла нескінченна зима, – сумно промовив він і, аби хоч якось розвіяти сум, заграв на флейті.

– Шкода́ зупиняти вас, та мені час додому.

– Тепер на те не найліпший час, – скрушно сказав фавн.

– Що ви маєте на увазі? – хутко підхопилася на ноги Люсі. – Мене, мабуть, уже шукають.

Тут фавн затулив обличчя руками і заридав.

– Пане Тумнусе! Що трапилося?

– А-а-а, – ридав фавн, – я плачу, бо я поганий. Ніколи ще світ не бачив створіння, жалюгіднішого за мене. Я – викрадач дітей на службі у Білої Відьми. Придивіться до мене, донько Єви! Чи зможете повірити в те, що я – такий собі фавн, який здатен зустріти невинне дитя в темному лісі, заприязнитися з ним, а потім зрадливо віддати до рук Білої Відьми, яка зробила так, щоб у Нарнії панувала вічна зима?

– Ні, – здивувалася Люсі, – ви аж ніяк не схожі на фавна, який здатен на те, що ви кажете.

– Проте я саме той фавн.

– Але ж ви цього не зробите, пане Тумнусе! Правда?

– Але якщо я не послухаюся Білу Відьму, вона перетворить мене на кам’яну статую!

– Мені дуже шкода. Але благаю, відпустіть мене додому!

– Мабуть, таки доведеться. Так, я вже і сам це розумію. Я й не знав, які вони, ті люди. Але тепер, познайомившись із вами, я вже не зможу віддати вас у руки Білої Відьми. Ходімо до лісу. Звідти ви знайдете шлях до Гардероба у Вітальні?

Зворотний шлях вони пройшли мовчки й дуже швидко. Придивившись, Люсі помітила в гущині клаптик світла:

– Я бачу двері шафи.

– Прощавайте, донько Єви. Можливо, ви пробачите мені?

– Звісно! – вигукнула Люсі й щодуху помчала на світло. За мить вона вистрибнула з шафи у знайому кімнатку.

5 Відшукайте в тексті діалог – знайомство Люсі й Тумнуса. Прочитайте його в ролях, передаючи емоції персонажів за допомогою інтонацій.

6 Які риси характеру мав Тумнус? Чому він заплакав?

7 Що ти дізнався / дізналася про Нарнію?

8 Знайди в цьому уривку десять прикметників і запиши їх за абеткою.

§4. Числа і роди прикметників

– Я подумало: прикметник має бути дуже схожим на іменник, якщо вже вони так пов'язані. Правда?

– Щоб підтвердити або спростувати будь-яке припущення, треба здійснити дослідження. Тож уперед!

1 Пишеня припустило, що прикметники, як і іменники, змінюються за числами. Випиши з уривків "Люсі зазирає до шафи", "Прихована країна" (с. 6–9) п'ять пар **прикметник + іменник** і зміни число обох слів. Чи підтвердилося припущення?

2 Зверни увагу на те, як змінюється прикметник у поданих словосполученнях. Чи змінюються так само іменники?

Чарівна паличка, чарівний світ, чарівне слово.

Склади і запиши речення зі словосполученням (на вибір).

3 Спиши текст, вставляючи пропущені літери. Над кожним прикметником напиши його рід і число.

Під ногами р❄пів сухий сніг, і гілки на д❄ревах прогнулися під його вагою. Небо вгорі було блідо-голубе, яке буває лише погожого з❄мового ранку. Між стовбурами дерев сходило сонце – ясне і ч❄рвоне. Довкола ж – ні звуку.

4 Утвори та запиши форму множини таких прикметників: **ясний**, **молоде**, **цікава**. Спробуй визначити рід утворених прикметників. Зроби висновок.

5 Прочитай твердження. Які з них істинні, а які – хибні?

1. Прикметники змінюються за родами, а іменники – ні. 2. Прикметники та іменники змінюються за родами і числами. 3. Рід прикметників у множині не визначається. 4. Прикметники не змінюються за числами.

§5. Відмінки прикметників

1 Спиши словосполучення. Виділи і порівняй закінчення прикметників у однині та множині. Зроби висновок.

Хутряні шуби, нічний ліс, засніжені кущі, привітний фавн, кучеряве волосся.

2 Пишеня припустило, що прикметники не змінюються за відмінками, бо це було б надто складно. Перевір це припущення та зроби висновок. Провідміняй словосполучення **привітний фавн**.

Н в.	*привітний фавн*
Р. в.	*... фавна*
Д. в.	*... фавнові*
Зн. в.	*... фавна*
Ор. в.	*... фавном*
М. в.	*на ... фавнові*
Кл. в.	*... фавне!*

3 Спиши вірш, розкриваючи дужки. Підкресли рими.

Біла пані

В (білосніжний) жупані,
У (м'якенькі) чобітках
Йде по світу біла пані
З (срібний) посохом в руках.

Йде полями і лісами,
Через гори і яри.
А за (білі) слідами
Йдуть завії і вітри.

Ми її зустріли нині,
Коли йшла собі сама
У (мережана) хустині.
Біла пані – то зима.

Мар'яна Савка

4 Знайди у вірші М. Савки речення, де є два однорідні другорядні члени, які відповідають на запитання *у чому?*.

§6. У світі фантазій

1 Уявіть, що у вашій шафі відкрився портал у світ фантазій і ви змогли туди потрапити. Кого б ви там зустріли? Що робили б? Придумайте сюжет, розподіліть ролі та розіграйте цю зустріч, скориставшись аудіотреками:

svitdovkola.org/um4/media14

Фе́нтезі — літературний жанр, що зображує вигаданий світ, де живуть фантастичні істоти, а чари — природна й буденна річ.

2 Згадай, які твори в жанрі фентезі тобі довелося читати чи дивитися. Запиши їх назви та імена авторів / авторок.

3 Прочитай скоромовку п'ять разів, щоразу швидше, а потім промов із пам'яті. Які звуки в ній повторюються?

У вівторок феї з фавном
фарбували вовну вправно.

4 Придумайте скоромовку, у якій певний звук повторюватиметься в кожному слові. Запишіть її та презентуйте у класі. Вивчіть скоромовку, яку придумала інша пара.

Кишенька слів

5 Чи знаєш ти, як говорять про когось надто вигадливого та балакучого? Обери правильний варіант фразеологізму і запиши до свого блокнота.

Язик без рукавички / кісток / слини.

Поміркуй, про кого ти можеш так сказати. Як гадаєш, чи не звучить це образливо? Поясни свою думку.

§7. Як визначити відмінок прикметника?

– Я знаю, що прикметник має такі самі рід і число, як і іменник, з яким він пов'язаний. А як визначити відмінок прикметника?

– Треба зробити лише два кроки:

1. Визнач, із яким іменником пов'язаний прикметник.
2. Визнач відмінок іменника – прикметник завжди матиме такий самий відмінок.

1 Випиши з тексту прикметники з іменниками, від яких вони залежать. Визнач відмінки прикметників і надпиши.

Фавн розповів Люсі дивовижні історії про **лісове** життя: про нічні танці; про тривале полювання на білого оленя, який виконує бажання того, хто його упіймає; про пошуки скарбів разом із дикими гномами в **підземних** печерах, а далі про літо, коли ліс потопав у зелені. *(За К. С. Льюїсом)*

2 Склади за схемою речення про ліс, де живе фавн.

..... ——— ——— і ——— .....

3 Розбери за будовою слова, виділені в тексті завдання 1.

4 Визнач, яка роль прикметників у вірші **Грицька Чубая**.

Малюю зиму

Малюю зиму: синім – ліс,
Червоним – лист на дубі,
Та ще як ходить хитрий лис
Поміж пеньків на зрубі.
Лишаю білими зайців.
Зеленими – ялинки!
Рожевим – усміх на лиці
В сестриченьки Яринки.

Малюю дім і дим над ним.
Засніжене гілляччя...
Сича – надутим, вовка – злим,
Ну, а ведмедя – сплячим.

5 Намалюй пейзаж і опиши його римованими рядочками.

§8. Не лише добрі

1 Як гадаєш, чи повернеться Люсі до Нарнії? Чи потраплять туди інші діти? Кого вони зустрінуть? Розглянь ілюстрації на с. 14–16 і спробуй передбачити події. Прочитай уривки.

Нарнія ще ближче

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу "Хроніки Нарнії"

Люсі вибігла в коридор і зіткнулася з іншими дітьми.

– Усе гаразд! – загукала вона. – Я вдома!

– Про що ти говориш, Люсі? – знизала плечима Сьюзан.

– Як?! Ви мене не шукали?

– То ти ховалася? – спитав Пітер.

– Та мене ж не було не п'ять хвилин, а довгі-довгі години!

Усі здивовано витріщилися одне на одного.

– Я залізла до шафи. Там я пила чай...

– Що за дурниці? – знову знизала плечима Сьюзан.

– Люсі не обдурює нас, – заступився за сестру Пітер, – вона просто вигадує, аби всіх потішити, еге ж, Лу?

– А от і ні! Я не вигадую! То не проста шафа, а чарівна! А в ній – і ліс, і фавн, і ціла країна! Самі дивіться!

Усі по черзі разом із Люсі зазирнули всередину, щоб упевнитися, що то звичайнісінька собі шафа. У ній не було ані лісу, ані країни, тільки дерев'яні стіни та гачки для одягу. Від сорому Люсі почервоніла, як рак, і хотіла щось заперечити, але натомість гірко розридалася.

Якогось дня Люсі знову попрямувала до кімнати з шафою. Їй кортіло ще разочок зазирнути всередину. Тієї миті, коли Люсі зникла в шафі, до кімнати зайшов Едмунд. І одразу вирішив пірнути за нею. Але не тому, що вважав шафу чарівною, а тому що це давало чудову нагоду й далі дражнитися. Він трохи прочинив двері, проте Люсі не побачив.

За мить Едмунд вийшов на галявину в лісових хащах.

– Люсі! Люсі! Я теж тут! Мені шкода, що я тобі не повірив!

Відповіді не було. Едмунд хотів уже повернутися назад, як раптом почувся притишений перегук дзвіночків. За мить з'явилися дивовижні сани, запряжені оленями. Візником був товстий гном, а на лаві сиділа значно поважніша особа. Вона була закутана в біле хутро, а в руці тримала довгий жезл. Її голову вінчала золота корона.

– Тпру-у-у, – наказала дама.

Гном умить зупинив оленів.

– І що ж це воно таке, скажіть-но мені? – мовила дама.

– А це... це просто Едмунд, – дещо плутано пояснив хлопчик.

– Це так ти звертаєшся до королеви?! – ще суворіше спитала вона.

– Перепрошую, ваша величносте, не впізнав, – промимрив хлопчик.

– Не впізнав королеву Нарнії?! – вона аж зблідла. – Якої ти крові? Якщо гном-переросток, – то навіщо зголив бороду?

– Ні, ваша величносте, – заперечив переляканий Едмунд, – я хлопчик, а у хлопчиків борода ще... не росте.

– Хлопчик?! Син Адама?! Отже, тут справді є прохід зі світу людей. І всі наші зусилля можуть зійти нанівець. Та нічого, він тут сам, а з одним я легко впораюсь...

2 Відшукай у тексті та спиши опис королеви Нарнії. Підкресли прикметники. Над кожним із них надпиши рід, число та відмінок.

3 Прочитайте в особах діалог хлопчика з королевою. Чим особливе мовлення королеви? Порівняйте його з мовленням фавна. Які висновки можна зробити?

4 Знайди в уривку два фразеологізми, один із яких означає "дуже засоромилася", а другий – "виявитися марним".

Солодкі обіцянки

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Нещасне моє дитя, – мовила дама лагідним голосом, – ти, певно, зовсім змерз! Сідай-но мерщій у сани поруч зі мною, я вкрию тебе мантією.

Едмунду довелося підкоритися.

– Може, гарячого напою? І негоже забувати про їжу.

Тієї ж миті звідкись вигулькнув барвистий пакуночок, стягнутий зеленою шовковою стрічкою, у якому виявився найліпший у світі мармелад. Ніколи в житті Едмунд не куштував нічого смачнішого за ті ласощі. Тепер йому було і тепло, і солодко – він аж очі примружив.

Тим часом королева не припиняла його розпитувати. Він виклав їй усе, що знав: що в нього є брат і дві сестри, що одна з них уже побувала в Нарнії і зустріла фавна...

Нарешті Едмунд упорався із солодощами і сумно поглядав на спорожнілий пакуночок. Та королева, яка чудово розуміла його бажання (адже мармелад той був не звичайний, а чарівний – варто лише раз його скуштувати, як закортить іще), не збиралася більше потура́ти Едмундовій слабкості.

– Своїх дітей у мене немає, і я хочу всиновити хлопчика, який після моєї смерті посів би престол Нарнії. А доти він носив би золоту корону та ласував мармеладом. Дивлюсь я на тебе і бачу, що саме ти – найвродливіший та найкмітливіший юнак з усіх, кого я зустрічала. Тож саме тебе я б і призначила принцем, та тільки не тепер, а дещо пізніше, коли ти приведеш своїх сестер і брата.

– Шому б не жараж? – прошамкав Едмунд. Обличчя його розчервонілося, губи та пальці злипалися від солодощів.

– Я зобов’язана зробити твоїх родичів придворними. Тож приведи їх якнайшвидше! Бачиш отой ліхтар? За ним шлях у країну людей. А мій дім стоїть між тими двома пагорбами. Стежечка сама виведе тебе до мене. І приведи всіх інших – інакше ти нас дуже розгніваєш.

– Будь ласка, – не дуже ввічливо заскиглив Едмунд, – можна хоча б один-єдиний кусник мармеладу в дорогу?

– Ні-ні, – і вона жестом наказала гномові рушати.

Дивлячись услід саням, Едмунд почув, як його хтось гукає. Озирнувшись, він побачив Люсі.

– О, Едмунде! – зраділа вона. – Ти теж тут! Як це чудово!..

– Гаразд, – перервав її Едмунд. – Ти мала рацію: шафа й справді чарівна! Де ти була? Я тебе шукав.

Люсі була надто схвильована і не помітила дратівливості брата і його геть розпашілого й ніби незнайомого обличчя.

– Ми обідали з любим паном Тумнусом. Біла Відьма нічого не зробила йому за те, що він мене відпустив.

– Біла Відьма? – обірвав її Едмунд, якому зненацька стало зле. – Хто це?

– Жахлива особа, – пояснила йому Люсі. – Вона називає себе королевою Нарнії, хоча насправді не має на те жодного права. Вона може обертати людей на каміння і навела на Нарнію одвічну зиму.

Едмунду й до того було млосно від солодощів. Тепер же, коли він почув, що, здається, затоваришував зі злодійкою, йому стало зовсім зле. Та попри те він марив мармеладом і ладен був на все, аби скуштувати його знову.

5 Прочитай, як письменник описує зміни в поведінці й почуваннях Едмунда після зустрічі з Білою Відьмою.

6 Обговоріть те, що вас найбільше схвилювало чи вразило під час читання цього уривка. Аргументуйте свою думку. Наведіть цитати з тексту.

7 Випиши з четвертого абзацу два прикметники в орудному відмінку.

§9. Творення прикметників

– Мовознаю, а можна сьогодні погратися нашим конструктором і побудувати нові слова-прикметники?

– Звісно! Які деталі тобі будуть потрібні?

– Корені та закінчення – це точно. А от чи знадобляться префікси та суфікси, не знаю. Може, діти підкажуть?

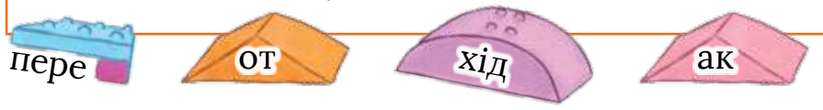

1 Пригадай і назви́ частини слова. Як їх позначають? Розбери за будовою слова **пакуночок**, **вкрию**, **чарівна**.

2 Утвори прикметники від поданих іменників. Запиши їх. Яка частина слова допомогла утворити прикметники? Познач її.

Казка, ліс, фантазія, дерево, чари, зима.

3 Прочитай словосполучення. З яких частин мови вони складаються? Зміни кожне словосполучення так, щоб одне слово в ньому стало прикметником. Познач суфікси, які допомогли утворити прикметники.

Зразок. *Мармелад із ягід – ягідний мармелад.*

Зима зі снігом; мантія королеви; стрічка з шовку; пакунок, що спорожнів; хатинка з дерева.

Мої твори

4 Уяви себе письменником / письменницею, що працює в жанрі фентезі. Напиши власний твір. Спробуй використати в ньому всі прикметники, які ти сьогодні утворив / утворила.

§10. Прикметники із суфіксами -ськ-, -зьк-, -цьк-

1 Запиши прикметники й іменники, від яких вони утворилися. У прикметниках виділи суфікси і знак м'якшення.

Зразок. *Англійський – Англія.*

Луцьке, запорізькі, гірська, вінницький, козацький.

У суфіксах -ськ-, -цьк-, -зьк- завжди пишеться знак м'якшення.

2 Утвори та запиши якомога більше прикметників від географічних назв твого регіону.

3 Прочитай текст. Визнач його тему і мету. Випиши з тексту прикметники із суфіксами **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** і познач їх.

Чемних осіб можна зустріти не лише в казкових країнах. У кожній мові є чарівні слова ввічливості. Деякі з них, до речі, схожі на українські.

“*Добрий день*” чеською “*dobry den*” (*добрі ден*), а польською – “*dzień dobry*” (*джень добри*). Подяка білоруською звучить “*дзякую*”, сербською – “*хва́ла*”, а в угорській мові вживають зовсім незвичне нам “*köszönöt*” (*кьо́сьоньом*). Прощаються словацькою “*dovidenia*” (*довідєнія*), а румунською – “*ра*” (*па*).

Не забувай про ці важливі слова. Тим паче, що тепер ти можеш сказати їх різними мовами.

4 Спиши, вставляючи пропущені суфікси.

Палац “Ластівчине гніздо” – пам’ятка, відома далеко за межами україн❄их земель. Зовні палац нагадує маленький лицар❄ий замок із казки. Вежу оперізує балкон – оглядовий майданчик, з якого відкривається чудовий мор❄ий краєвид і видно Ялту.

§11. Добро і зло: одвічна боротьба

1 Пригадайте художні (можна й екранізовані) твори, темою яких є боротьба добра і зла.

- Які персонажі уособлюють зло, а які — добро?
- Які методи використовують негативні персонажі — насильство, погрози, хитрість, обман, підкуп? А як діють добрі? Наведіть приклади.
- Чи завжди в літературі добро перемагає зло? А в житті?

2 Прочитай українські народні прислів'я про добро і зло. Поясни зміст кожного з них. Чи були у твоєму житті ситуації, які ілюструють ці прислів'я? Розкажи про них так, щоб однокласники та однокласниці здогадалися, яке прислів'я ілюструє твоя оповідка.

- Добре як скарб шукають, а зле — завжди під рукою.
- Злий не вірить, що є добрі люди.
- Хто злим попускає, той сам творить зло.
- Добро — не лихо, ходить тихо.

3 Придумай і запиши пари прикметників-антонімів, які характеризують позитивних і негативних персонажів.

Зразок. *Добрий — злий, щедрий — скупий.*

Читаріум

4 Нехай ті, кому вдалося прочитати книжки із циклу "Хроніки Нарнії", поділяться своїми враженнями та прочитають у класі улюблені уривки.

§12. Чи потрібен знак м'якшення?

1 Прочитай слова та прислухайся, який звук позначає виділена літера — м'який чи твердий.

- Україн**н**ський, сусі**д**ський, шахта**р**ський.
- По**л**ьський, поді**л**ьський, сі**л**ьський.

2 Сформулюй і схематично запиши правило, що допоможе запам'ятати правопис прикметників із суфіксом **-ськ-**.

3 Запиши речення, вставляючи **ь** там, де потрібно.

1. Уперше "Хроніки Нарнії" переклали з англійс❄кої україн❄с❄кою у 2001 році. 2. Приходьте до підгорец❄кої бібліотеки, тут є всі частини циклу "Хроніки Нарнії". 3. Деякі дійові особи твору — персонажі ірланд❄с❄ких і грец❄ких міфів. 4. Завтра у поділ❄с❄кому кінотеатрі покажуть популярний американ❄с❄кий фільм "Лев, Біла Відьма та Шафа".

4 Зробіть афішу до фільму за твором К. С. Льюїса. Яка інформація має в ній бути?

Знайомся: автор!

Клайв Стейплз Льюїс
(27 січня 1898 — 14 січня 1963)

Цей британський письменник був професором і дослідником літератури та релігії. Ще в дитинстві, під враженням від чарівних казок, які читала йому няня, Клайв почав вигадувати фантастичні сюжети про тварин, які вміли говорити. Ставши письменником, він майстерно переплітав у своїх творах мотиви легенд і міфів різних країн. А *чи вигадуєш ти казкові історії?*

§13. В епіцентрі подій

1 Прочитай кульмінацію фентезійного твору про чарівну країну. Цього разу до Нарнії потрапили всі четверо дітей.

Пророцтво

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Повідайте нам скоріш, що трапилося з паном Тумнусом, – попросила Люсі.

– Кепські справи, – похитав головою пан Бобер. – Прикріше й бути не може! Його забрали до чаклунської господи.

– Який жах! – скрикнула Люсі. – А все через мене... Ми мусимо щось зробити!

– Може, вдатися до хитрощів? – запропонував Пітер. – Перевдягтися у заїжджих перекупників... Або навпаки – дочекатися, доки Біла Відьма вийде з дому...

– Нічого не вийде, – похнюпився Бобер. – Не вийде ні в кого з людей. Та не все ще втрачено – Аслáн уже в дорозі.

– Аслан?! – вихопилося одразу з усіх горлянок, бо всіх охопило таке дивне відчуття, ніби відбувається щось прекрасне, як перший подих весни. – Розкажіть нам про нього!

– То є цар усіх звірів, повелитель лісів і творець усього сущого тут. Якщо хтось і зможе здолати самозвану королеву, то тільки він. Про це мовиться в давньому проро́цтві:

Аслан іде! Коли він при́йде –
Не буде в світі більше кривди.
Коли він гривою трусне –
Проб’ється листячко рясне,
А вже коли покаже ікла –
Була зима і раптом зникла!

– Мені якось лячно зустрітися з левом, – визнала Сьюзан.

– А мені кортить, хоча від самої думки про це стає трохи моторошно, – мовив Пітер.

– Він чекає вас уже завтра біля Кам’яного Столу. Я проведу, – відповів Бобер. – Але якщо Біла Відьма дізнається, що вас тут четверо, то я за ваші життя не дам і гнилички.

– Чому це? – здивувався Пітер.

– А тому, що їй відоме ще одне пророцтво. У гирлі великої річки на березі моря стоїть старовинний замок Кейр-Паравель. А в тому замку, у тронній залі, стоять чотири трони. Так от, коли на ці чотири трони сядуть двоє синів Адама і дві доньки Єви, настане кінець пануванню Білої Відьми і їй самій.

Діти захопилися бесідою і не помічали, що діється навкруги. Аж раптом пролунав дзвінкий голос Люсі:

– А де ж Едмунд?

Спочатку всі перезирнулися, а потім кинулися шукати.

– Жах та й годі! – у відчаї видихнула Сьюзан, коли вони повернулися до боброві хатинки ні з чим.

– Що ж нам тепер робити? – розвів руками Пітер.

– Забиратися звідси негайно, – обізвався Бобер.

– Що ви таке кажете? – обурилася Сьюзан. – Ми повинні знайти його!

– Навіщо шукати того, хто полишив вас із власної волі? – суворо відповів Бобер. – Відомо, куди він побіг, до Білої Відьми! А нас усіх зрадив.

2 Як гадаєш, куди подівся Едмунд? Що ти знаєш про нього з попередніх уривків?

3 Як описано Аслана? Яке враження справила на дітей розповідь Бобра? Як це показує письменник у творі?

Бойове хрещення

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

Посеред широкої зеленої галявини стояв Кам’яний Стіл – велика кам’яна скрижáль на чотирьох опорах. На краю галявини височіло шатрó, воно видавалося неймовірно розкішним. Раптом справа долинули звуки музики, й, обернувшись, подорожні побачили того, заради кого сюди прийшли.

Аслан сидів в оточенні сили-силенної дивних істот. Там були німфи, кентáври, єдиноріг, бик із головою чоловіка, пелікан, орел, величезний собака. Щодо зовнішності самого Аслана, то і діти, і бобри геть розгубилися. Хто ніколи не був у Нарнії, той не зможе уявити, що у світі існують створіння, прекрасні й жахливі водночас. Варто їм було лише глянути на Асланове обличчя, як їх засліпило сяйво його золотавої гриви, а величезні очі немов зазирнули в душу кожного.

– Вітаю тебе, Пітере, сину Адама, – промовив Аслан. – Вітаю і вас, Сьюзан і Люсі, доньки Єви. Вітаю, Бобре і Бобрихо. А де ж ваш четвертий?

– Він зрадив їх і перейшов на бік Білої Відьми, – відповів за дітей Бобер.

– Будь ласка, Аслане, – звернулася до нього Люсі, – що нам зробити, аби повернути Едмунда?

– Усе, що можна зробити, буде зроблено, – зауважив Аслан і змовк. А Люсі помітила, що на його обличчі промайнула печаль. За мить Лев труснув гривою і наказав:

– Ходімо, сину Адама, я покажу тобі замок, де судилося тобі колись сісти на трон.

І Пітер попрямував за Асланом до східного схилу пагорба. Раптом пролунав незвичний звук. Пітер озирнувся й побачив, як лісовий люд кинувся вперед. Але Аслан підняв лапу і наказав:

– Дозвольте принцеві здобути собі добре ім’я в бою!

Тоді хлопець усе збагнув і щодуху кинувся до шатра. За Сьюзан гнався величезний сірий звір. Спершу Пітерові здалося, що це ведмідь, але він радше скидався на вівчарку, тільки дуже велику. Нарешті хлопець зрозумів: та це ж вовк!

Пітер аж ніяк не вважав себе відчайдухом, ба більше – цієї миті його навіть охопила слабкість. Та це не мало жодного значення, бо для себе він уже все вирішив. Він рвонув навпростець до чудовиська, націливши на нього свій меч. Та хоч як швидко він рухався, звір виявився спритнішим. Швидкий, наче блискавка, він ухилявся. Очі його палали, з пащі виривався гнівний рик. Коли б не лють, що застувала йому очі, він уже вчепився б Пітерові в горлянку. Та саме лють його й згубила. Він загарчав і згаяв час. Пітер устромив меч поміж передніх лап, просто в серце вовка.

...У лігво Білої Відьми прослизнув сірий вовк.

– Я бачив їх, – відсапуючись доповів він, – вони біля Кам’яного Столу. Вони разом із ним. Мого ватажка вбито. Він загинув від меча одного із синів Адама. Рятуйтеся! Тікайте!

– Втечі не буде, – не змигнувши оком, мовила Біла Відьма. – Мерщій скликай наш народ! Усіх велетнів, перевертнів, упирів, óгрів, мінотаврів і песиголовців. Ми дамо бій!

Переклад з англійської Ігоря Ільїна та Катерини Воронкіної

4 Придумай власну розв'язку твору про Нарнію.

5 Уявіть, що в Нарнії готується святковий бал. Візьміть у ньому участь. Оберіть персонажів, у яких хочете перевтілитися, продумайте рухи, інтонації, підготуйте костюми. Зробіть фотозвіт про вечірку із влучними підписами.

§14. Роль прикметників

1 Знайди в уривках із циклу “Хроніки Нарнії” (с. 6–9, 14–17, 22–25) описи зовнішності фавна, Білої Відьми, Аслана. Чи вдалося тобі уявити персонажів? Завдяки чому?

2 Поглянь, який вигляд мають ці персонажі в кінофільмі. Опиши когось із них, використавши якомога більше прикметників.

3 Прочитай, як Оксанка описала свого улюбленого персонажа. Спиши текст, додавши пропущені прикметники.

Мій улюблений персонаж

Я думаю, що цей персонаж вам добре відомий. Це – чарівник Гаррі Поттер.

Цей хлопчик носить ... окуляри і має ... ... волосся з чубчиком, що закриває весь лоб. На лобі в нього шрам у вигляді блискавки, це – ... знак.

Найчастіше Гаррі носить форму своєї школи – Гоґвортсу: ... сорочку з краваткою та ... плащ.

У фільмі роль Гаррі Поттера зіграв Деніел Редкліфф. Він, як і Гаррі, стає старшим від серії до серії.

Мої твори

4 Напиши твір-опис про свого улюбленого літературного персонажа. Якнайдетальніше опиши зовнішність і вбрання — так, щоб ті, хто читатиме, усе добре уявили.

§15. Морфологічний розбір прикметника

1 По черзі кидайте гральний кубик і відповідайте на запитання, номери яких випадатимуть.

1. Яку частину мови називають прикметником?
2. Як змінюються прикметники?
3. Як у реченні визначити рід, число і відмінок прикметника?
4. Як утворюються прикметники від іменників?
5. Які закінчення мають прикметники в називному відмінку однини і множини?
6. Яким членом речення зазвичай буває прикметник?

2 Прочитай вірш із різними інтонаціями.

Білка

У куточку на шнурочку
Пахнуть сушені грибочки.
У торбинці біля шишки
Лісові лежать горішки.
А на стелі світлячок
Світить, наче нічничок.
У дуплі тепленько білці –
Спить на моховій підстилці
І одненьким вушком слуха,
Як співає завірюха.

Віра Правоторова

3 Випиши з вірша “Білка” прикметники з іменниками. Зроби морфологічний розбір одного прикметника за зразком.

Слово	Запитання до слова	Закінчення	Число	Рід	Відмінок	Член речення
Сушені (грибочки)	*які?*	*-і*	*мн.*	–	*Н. в.*	*другорядний*

Перевір себе

1 Перекажи уривок із циклу “Хроніки Нарнії” К. С. Льюїса, використовуючи ключові слова та словосполучення.

Едмунд, хащі, зникнення Люсі, дзвіночки, сани, олені, королева, гном-перероcток, борода, син Адама, лагідний голос, мармелад.

2 Продовж речення.

Прикметник – це самостійна частина мови, яка називає ознаку предмета і...

3 Спиши, вставляючи пропущені закінчення прикметників. Визнач рід, число та відмінок кожного з них.

Допитлив❄ діти прочитали чудов❄ твір відом❄ британськ❄ письменника К. С. Льюїса “Хроніки Нарнії”.

4 Утвори за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** прикметники від поданих іменників. За потреби звертайся до орфографічного словника.

Козак, завод, Житомир, Львів, Кавказ, чумак.

5 Спиши, вставляючи пропущені суфікси.

У бобрів була дуже затиш❄а мал❄а хатка. Зі стелі звисали в’язки цибулі, а до стіни тулилися гум❄і чоботи, поряд з якими висіли непромок❄і плащі. Там же були сокирки, сад❄і ножиці, лопати, кельми, вудки, риболов❄і сіті та всілякі торби.

6 Приготуйся виразно прочитати або розказати з пам'яті один із віршованих творів теми 5.

7 Із якими завданнями ти впорався / впоралася легко? У виконанні яких завдань тобі треба ще повправлятися? Чому? Як саме ти це робитимеш?

Тренуйся мислити критично

1 Поміркуй, як ЗМІ та реклама можуть впливати на наші думки, дії, настрій. Чому до будь-якої інформації слід ставитися критично?

ДО ЗМІСТУ

§16. Космос кличе

1 Спиши текст, уставляючи пропущені букви.

Космос бе межний, тож і не дивно, що інформації про н ого бе межно багато. А щоб не заплутатися у в ликій кількості інформації, її н обхідно впорядковувати.

2 Знайди в нотатках Пишеняти два хибні твердження. Зроби їх істинними. Виправ граматичні помилки в словах і запиши всі речення правильно.

1. У сонячній системі вісім планет. 2. Наша земля — друга планета від Сонця. 3. Усі штучні супутники кружляйуть на висоті пятсот кілометрів від Землі. 4. Леонід Каденюк — перший космонавт з україни.

3 До слова **космос** добери й запиши спільнокореневі слова. З одним із них склади речення, що відповідає схемі.

..... ——— ═══ ....!

– Більшу половину галактик ще не відкрито!

– Половина не може бути більшою або меншою. Адже половини завжди однакові. Слід говорити: **більша частина** або **більшість**.

4 Склади й запиши речення з виділеними словами.

Читаріум

5 Принесіть різні енциклопедії. Порівняйте їх обкладинки. Чи можна за ними визначити тему книжки? Візьми ту, яка тебе зацікавила, обери у змісті кілька статей і прочитай.

§17. Числівник

– Мовознаю, мені так кортить відкрити сьогодні щось нове! Я вже відкрило новий тюбик пасти, але цього замало! Гадаю, нова галактика чи нова частина мови мене цілком задовольнить.

– Тоді мерщій на пошуки!

1 Знайди в нотатках Пишеняти на с. 30 слова, які відповідають на запитання *скільки?* та *котри́й?*. Запиши їх у зошит разом зі словами, від яких вони залежать.

Зразок. *Планет (скільки?) дев'ять.*

Числівник — це частина мови, яка називає кількість або порядок при лічбі та відповідає на запитання *скільки?* чи *котри́й?*. У реченні пов'язується лише з іменниками.

2 Спиши уривок із вірша **Івана Андрусяка "Три плачі"**. Підкресли чотири числівники. Постав до кожного запитання.

Доні снилися вночі
три плачі.
Перший плач
жував калач,
другий одягнувся в плащ,
а у третього плачу
парасолька від дощу.

Кишенька слів

3 Про кого кажуть, що в нього / неї сім п'ятниць на тиждень? Про тих, хто часто змінює свої плани, наміри й думки, про когось дуже веселого чи про невдаху? У тебе є такі знайомі? Розкажи про них, уживши цей вислів.

§18. Що роблять люди в космосі?

1 Тобі, мабуть, дуже цікаво дізнатися, як проводять час ті щасливці, що мандрують у космосі. Одним із них був наш співвітчизник Леонід Каденюк. Прочитай уривки з присвяченої йому книжки із серії "Видатні українці".

Експерименти над собою і спостереження за Землею

За книжкою Ігоря Панасова "Леонід Каденюк"

На американському космічному кораблі "Колумбія" Леонід Каденюк досліджував реакцію свого організму на перебування в невагомості. Таке завдання дали йому українські вчені. Найбільше їх цікавило, як під час польоту змінюється сприйняття часу й простору.

У четвертий, десятий, дванадцятий і чотирнадцятий дні польоту Леонід проводив досліди. Він мав, не дивлячись на годинник, відмірювати 15, 30 і 60 секунд. Опісля результати його замірів звіряли з реальним часом. Досліди показали, що Каденюк практично ідеально відчував час – за десять днів польоту його заміри не збігалися з показниками годинника лише на секунду.

Досліджуючи сприйняття простору, Каденюк мав виконувати певні рухи і стежити за тим, як поводиться його тіло в різні дні польоту. За умовами, це треба було робити з розплющеними та із заплющеними очима. Результати нічим не здивували: вони були майже такі самі, як і на Землі.

Найприємнішою і найзахопливішою частиною роботи було фотографування нашої планети. Американські географи попросили екіпаж "Колумбії" зробити якомога більше світлин гірських ланцюгів, льодовиків, вулканів, великих лісових масивів, пустель, річок, поверхні океанів і великих міст. Це потрібно було не лише для досліджень, а й для виявлення природних і техногенних катастроф, наприклад, великих пожеж і нафтових плям на воді. Астронавти почувалися спостерігачами за порядком на всій планеті. Так воно і було. Їх офіційно називали "посланцями людства в космосі".

У списку обов'язків також було фотографування астронавтів за роботою для історичних архівів. Фотозйомка так захоплювала Каденюка і його товаришів, що вони витрачали на це навіть час, відведений їм для відпочинку. На борту корабля було п'ять фотокамер – з їхньою допомогою було зроблено кілька тисяч кадрів.

2 До поданого тексту твої однолітки склали такі плани. Який із них краще відображає зміст твору? Чому?

План 1	План 2
1. Завдання українських учених. 2. Космонавт досліджує реакції власного тіла. 3. Фото: завдання та хобі.	1. У космосі. 2. Приємне завдання. 3. Фотозйомки.

3 Стисло перекажи текст за планом, який тобі до вподоби.

4 Як гадаєш, текст про Л. Каденюка – художній чи науково-популярний? Доведи свою думку.

5 Випиши з уривка "Експерименти над собою і спостереження за Землею" якомога більше "космічних" слів. Визнач частини мови.

Мої твори

6 Подивись відео та напиши ще один абзац, який міг би доповнити цей науково-популярний текст про Леоніда Каденюка.

svitdovkola.org/um4/media15

Дозвілля в космосі

За книжкою Ігоря Панасова “Леонід Каденюк”

Під час польоту екіпаж не лише працював. Перед сном астронавти мали дві-три години для улюблених справ. У перші дні польоту бажання в них були приблизно однакові – усі шестеро пильно вдивлялися в ілюмінатори, насолоджуючись видом Землі. Фотографували, обговорювали побачене, намагалися вгадати якісь географічні деталі, часом запекло сперечалися. Найчастіше в таких суперечках перемагав Леонід Каденюк. У ці моменти він із теплом згадував свою шкільну вчительку з географії.

Коли всі вже призвичаїлися, час перед сном стали присвячувати музиці. Домовилися таким чином: кожен матиме два вечори на те, щоб ознайомити решту з піснями своєї країни. Такао Дої вмикав новим друзям японську музику. Калпана Чавла, хоча й була громадянкою США, народилася в Індії, тому пропонувала індійську музику. Американці мали свою колекцію.

У Каденюка була можливість влаштувати на орбіті Землі два вечори української пісні. Сам Леонід слухав їх із першого дня після старту. Він умикав індивідуальний програвач із навушниками і спостерігав за планетою під улюблені з дитинства мелодії. Особливо часто слухав Дмитра Гнатюка – “Черемшину” і “Два кольори”. Ці пісні викликали в Леоніда почуття солодкої ностальгії за рідними Клішківцями і часами, коли він, десятирічний хлопчина, дізнався про політ Юрія Гагаріна. Від таких думок йому ставало спокійніше на душі, стихали втома й туга за близькими.

Коли на борту “Колумбії” настала черга українських пісень, Каденюк на всю гучність увімкнув динаміки. Треба було бачити, як жваво реагували на українську музику американці та японець.

У миті, коли хотілося зовсім забути про роботу й політ, члени екіпажу “Колумбії” починали бавитися, як діти. Час від часу астронавти кидали одне одному м’яч, який неспішно плив у невагомості, як повітряна куля.

Г’юстонські вчені, які спостерігали за життям астронавтів у космосі, визнавали, що досі ще не бачили такої дружної та веселої команди.

7 Послухай українські пісні, які лунали в космосі:

svitdovkola.org/um4/media16

А яку музику обрав / обрала б ти для космічного польоту?

8 Уявіть, що ваша група — команда астронавтів, які досліджують космос.

- Складіть власний сценарій одного дня на орбіті.
- Розподіліть між собою ролі.
- Не забудьте, що все відбувається у невагомості. Як це можна показати рухами?
- Презентуйте виставу в класі.

9 Подивіться всі інсценівки, а потім обговоріть їх.

- У кого був цікавий сюжет?
- А хто реалістично передав рухи в невагомості?
- Хто виразно промовляв свої репліки?
- А хто впевнено почувається на сцені?

§19. Скільки?

1 Знайди в тексті про Леоніда Каденюка (с. 32–35) речення з числівниками, які відповідають на запитання *скільки?*. Випиши числівники з іменниками, від яких вони залежать.

2 Придумайте й запишіть на аркушах запитання, що починаються словом **скільки**. Відповіді запишіть на інших аркушах. Обміняйтеся записами. Навмання витягайте запитання й відповіді — вийдуть кумедні діалоги.

Скільки тобі років?

10 мільйонів.

Наголошуй правильно!

Усі числівники від одина́дцять до дев'ятна́дцять мають наголос на складі на.

3 Промов скоромовку без помилок.

Одинадцять братів вели одинадцять корів.

4 Відомий італійський казкар **Джанні Родарі** написав казку **"Хто вигадає більше чисел?"**. Як гадаєш, чи можна придумати якісь нові числа? Пофантазуй і запиши свої ідеї.

5 Прочитай уривок із казки Дж. Родарі.

– Нумо вигадувати числа!

– Нумо. Починаю я: майже один, майже два, майже три, майже чотири...

– То дурничка. Ось послухай, що я вигадав: один надмільйон більярдонів, один восьмильйон тисячонів, один дивольярд і один дивольйон.

Який із вигаданих числівників сподобався тобі найбільше? А скільки їх у цьому маленькому уривку?

§20. Котрий?

1 Знайди в тексті про Леоніда Каденюка (с. 32–35) речення з числівниками, які відповідають на запитання *котри́й?*. Випиши числівники з іменниками, від яких вони залежать. Перевір правопис слів.

2 Назви по одному числівнику, що відповідають на запитання *котри́й? котра? котре? котрі?*. Додай до них іменники й запиши утворені словосполучення.

Зразок. *Четвертий клас, п'ятдесят друга сторінка, дванадцяте лютого, перші учасники.*

3 Промов скоромовку, наголошуючи слова правильно.

Чотирнадцятий брат посадив виноград.

4 Спиши скоромовку із завдання 3. Визнач зв'язок слів у реченні.

5 Запиши подані числівники у 2 групи: у першу — ті, що відповідають на запитання *скільки?*, а в другу — ті, які відповідають на запитання *котри́й? котра? котре? котрі?*.

П'ять, сто один, третій, шістнадцять, двохсота, двадцять друге, сорок чотири, п'ятдесят сьомий, сто сімдесят вісім, перші.

6 Прочитай іще один уривок із казки Джанні Родарі. Випиши з нього всі числівники та постав до них запитання.

– А я вигадав таку таблицю множення:
Три по одному – йди додому,
Три по два – он сова,
Три по три – носа втри,
Три по чотири – дзвоник по квартирі,
Три по п'ять – землі п'ядь.

7 Вивчи римівку Дж. Родарі напам'ять або придумай і запиши її продовження.

§21. Прибульці: вигадка чи реальність?

1 Об'єднайтеся у дві групи: перша — ті, хто вірить, що на Землі побували гості з інших планет, друга — ті, хто в це не вірить. Хай кожна група підготує аргументи на користь своєї позиції, а потім влаштуйте дискусію.

2 Уявіть, що хтось із вас — прибулець, який розуміє мову землян, але не може нею розмовляти. Поговоріть одне з одним і спробуйте порозумітися. Як звучатиме мова прибульця? Що допомагає передавати інформацію, окрім слів?

3 Прочитай уривок із вірша **Ганни Черінь** і намалюй фантастичну планету.

В ефі́р відлітають потужні ракети –
В далекі простори, на інші планети,
Де, може, теж мешкають звірі і люди,
Де, може, збудовані дивні споруди,
Де, може, червоні чи сині дерева,
Де, може, водиця солодка й рожева,
Де, може, існують підземні шляхи,
Де, може, читають і пишуть птахи!

4 Випиши з вірша Г. Черінь два слова, будова яких відповідає поданій схемі.

Склади з цими словами власні речення, підкресли в них граматичну основу. Підпиши відомі тобі частини мови.

Читаріум

5 Візьми в бібліотеці чи у друзів книжку про космічні пригоди або про прибульців і прочитай її.

§22. Правда чи ні?

1 Прочитай текст статті з інтернету. Як можна визначити, чи правдива в ньому інформація?

Багато людей вважають, що якісь із планет у безмежному Всесвіті неодмінно мають бути населені. Майже двадцять років проіснував проєкт SETI@home, учасники якого намагалися вловити радіосигнали позаземних цивілізацій.

Робота складалася з трьох етапів. Перший етап: усі дані, отримані з радіотелескопа, поділялися на тридцять три тисячі блоків. Другий етап: блоки даних конвертува́лися у двісті п'ятдесят шість завдань для аналізу. Завдання розсилалися на тисячу двадцять чотири персональні комп'ютери учасників та учасниць проєкту. Третій етап: результати аналізу передавалися в Космічну наукову лабораторію США.

Усі, хто мав комп'ютери з доступом до інтернету, могли долучитися до проєкту і допомогти шукати населені планети у Всесвіті.

2 Визнач тему тексту у попередньому завданні та його стиль (художній, науковий чи науково-популярний).

3 Назви́ числівники, які є в статті із завдання 1. Чому, на твою думку, їх тут так багато?

4 Випиши зі статті по два числівники, які:

- відповідають на запитання *скільки?*;
- відповідають на запитання *котрий?*.

§23. Мандрівка Сонячною системою

1 У художніх творах твоїм одноліткам часто щастить зустріти жителів інших планет, а іноді й вирушити в космічні мандри. Саме такі пригоди чекають на тебе.

Інопланетний друг

За однойменною казкою Галини Манів

Коли Матвій почув, що на жодній із планет Сонячної системи, окрім Землі, немає життя, то дуже засмутився. “Навіть до найближчої зорі так довго летіти, що можна постаріти, – міркував він. – А так хотілося б зустріти інопланетянина...”

– Добрий вечір! Не підкажеш шлях до Áльфи Центáвра? – несподівано спитав хтось поруч.

Матвій побачив біля себе на підвіконні хлопчика, схожого на нього, як близнюк. Та це ж прибулець!

– Ти навіщо поцупив мою зовнішність? – насупився він.

– Не поцупив, а позичив, – примирливо відповів той. – Просто мій вигляд може тебе налякати.

– Не налякає, стань собою, – наполягав Матвій.

– Ну, як хочеш, – і прибулець умить перетворився на істоту, схожу на восьминога, тільки синього.

– І зовсім ти не страшний, а дуже навіть симпатичний, – підбадьорив його хлопчик. – А ти що, загубився?

– Не я, а мій навігаційний прилад, – сумно зітхнув прибулець. – Забув його на котрійсь із ваших планет і не знаю, де саме. Вони такі однакові!

– Однакові?! – обурився Матвій. – Вони дуже різні.

– Але ж усі вони круглі, погодься! Якщо ти так добре знаєшся на планетах, летімо зі мною – допоможеш. А я тебе потім додому доправлю.

– Тільки ненадовго, – погодився Матвій, – бо мені ще уроки треба вчити. Та й мама хвилюватиметься.

Вони сіли в зореліт і помчали.

– Немає сенсу летіти на край Сонячної системи. Сатурн і Юпітер – газові планети, по них не походиш. А на Нептуні дмуть страшенні вітри – умить перетворять твій зореліт на металобрухт.

– Ну я ж якось ходив там, – уперся прибулець. – Летімо!

Матвій не став сперечатися. Йому дуже кортіло поглянути на всі ці планети бодай одним оком.

Вони помилувалися алмазним дощем на Нептуні. Почудувалися на Уран, який котився по орбіті, наче футбольний м’яч. Пофотографували розкішні кільця Сатурна.

– А це що за планета? Така величезна, ще й обертається швидко, як дзиґа! – тицьнув мацакóм в екран восьминіг.

– Це Юпітер, найбільша планета Сонячної системи, – пояснив Матвій. – І вона найшвидше обертається довкола своєї осі. Лише за 10 годин.

– Подумаєш! – пхикнув прибулець. – У нас в Альфі Центавра ще й не таке можна побачити.

Зореліт рішуче прямував до наступної планети, яка червоною зіркою блимала на чорному екрані.

– Це Марс, – пояснив Матвій. – Найближчий сусід Землі.

– У мене є передчуття, що саме там я знайду свій навігаційний прилад, – сказав восьминіг і додав: – На отій

маленькій планеті, яку ти звеш Меркурієм, з одного боку дуже спекотно, а з другого – дуже холодно. А на Венері мало того, що гаряче, то ще й іде свинцевий дощ.

Зореліт опустився на поверхню Марса. Антенка, яку восьминіг завжди носив із собою, тоненько запищала.

– Що я казав! – переможно загорлав прибулець і став фіолетовим у червону крапочку. – Он там мій дорогесенький прилад, на тій височенній горі.

– Це погаслий вулкан Олімп – найвища гора всієї Сонячної системи. Аж 27 кілометрів заввишки.

На вершині Олімпу, серед червоного каміння, прибулець знайшов свій прилад. Сідало сонце. Небо забарвилося в яскраві синій, фіолетовий і голубий кольори. Друзі помилувалися заходом, а потім восьминіг доправив Матвія додому.

– Будеш на Альфі Центавра, заходь у гості!

– Це навряд, – зітхнув Матвій. – У нас іще немає таких швидкісних зорельотів, як твій.

– Тоді я сам до тебе прилечу, і ми знову подамося досліджувати планети. Мушу визнати, вони справді дуже різні й дуже цікаві. Таких в Альфі Центавра немає.

Провівши прибульця, Матвій задивився на зоряне небо. Тепер воно не здавалося йому таким холодним. Адже десь там, між зорями, у нього був справжній інопланетний друг.

2 Які деталі допомогли тобі уявити інопланетного гостя? Знайди їх у тексті та прочитай.

3 Яка наукова інформація є в казці Г. Манів? Випиши два факти з числами, записавши числівники словами.

4 Знайдіть кілька фактів про нашу галактику, додайте фантазії та вигадайте власну пригоду з прибульцями. Не записуйте її, а перекажіть іншим парам. Чи щоразу оповідь однакова? Якщо щось змінюється, то як і чому?

§24. Правопис числівників

– Пишеня, ти вже багато знаєш про числівник, а от пишеш не завжди правильно. Кажи: ші[сн]а[ц':]ать, а пиши: ші**стнадц**ять.

– А як писати 50? Зі знаком м'якшення чи без?

– У числівниках 50–80 та 500–900 знака м'якшення немає: п'я**тд**есят, ші**ст**сот.

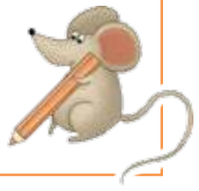

1 Утвори й запиши словосполучення. Числівники пиши словами.

11, гривня; 12, яблуко; 13, місце; 14, будинок; 16, сторінка.

2 З одним із утворених словосполучень склади й запиши речення.

3 Спиши речення, записуючи числівники словами.

1. Повний оберт навколо Сонця Уран здійснює за 84 земні роки. 2. Космічний центр у Г'юстоні відкрили майже 60 років тому. 3. Температура на Венері може сягати 500 градусів за Цельсієм. 4. Усередині Нептуна може поміститися 50 планет завбільшки як Земля.

4 Знайди в першому реченні попереднього завдання слово, будова якого відповідає схемі.

Добери до нього 2–3 спільнокореневі. Запиши.

Знайомся: авторка!

Галина Манів

Ця українська письменниця народилася 13 березня 1965 року в Молдові. Її найпопулярніший твір, як і той, що ти прочитав / прочитала в підручнику, теж на космічну тему – "Пригоди Тараса у далекому космосі". *Дізнайся, які ще твори вона написала.*

§25. Крізь терни до зірок

1 Прочитай назву цього параграфа. Як гадаєш, про який шлях ідеться у вислові — легкий, складний чи швидкий?

Кишенька слів

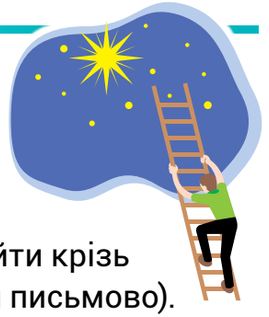

Вислів **крізь те́рни до зірок** означає, що перш ніж досягти своєї мети й успіху, людина має пройти важкий, "тернистий" шлях.

2 Згадай ситуації, коли тобі довелося пройти крізь терни до зірок, і розкажи про це (усно чи письмово).

3 Свою історію шляху до перемог має і юна чемпіонка з шахів **Людмила Іваницька**. Прочитай її відповіді в інтерв'ю для дитячого журналу "Джміль". Які запитання поставив дівчинці кореспондент? Сформулюй їх усно.

....?

Десь три години щодня. Інколи менше, бо задають багато уроків.

У шість років.

Так, кілька разів. Наприклад, 2019 року — перше місце на чемпіонаті України серед дівчаток віком до 16 років.

4 Випиши з тексту інтерв'ю числівники разом з іменниками, від яких вони залежать.

Зразок. *До років (скількох?) чотирнадцяти.*

5 Поміркуйте, якими словами варто підтримати людину, якій важко. Оформіть хмару слів, розмістіть її у класі й користуйтеся при нагоді.

§26. Числа, роди, відмінки числівників

— Мовознаю, а числівники також можуть змінювати форму, як іменники та прикметники? Вони тоді матимуть різні закінчення?

— Спробуй змінити якісь числівники за родами й числами. Що з цього може виявитися неможливим? Чому?

— Змінюю за родами: **дві** курки, **два** півники, **два** курчатка, **перший** котик, **перша** киця, **перше** курчатко. Вдалося! Ну ж бо ще: **три** киці, **три** коти, **три** кошенятка.

— Отже, лише деякі числівники змінюються за родами.

— Змінюю за числами: **перша** квітка — **перші** квіти. А от із числівником **два** — не вдається.

— Отже, за числами змінюються лише числівники, що відповідають на запитання *котрий?*.

1 Поміркуй, чи змінюються числівники за відмінками. Спиши текст, розкриваючи дужки. Зроби висновок.

Прибулець вправно біг на своїх (вісім) щупальцях. Матвій був (перший) хлопчиком, який подружився з інопланетянином. (Два) супутникам Марса дали дивні імена. (*За Г. Манів*)

2 Прочитай оголошення. Яка роль числівників у ньому?

ШАХОВИЙ ТУРНІР

Запрошуємо всіх учнів та учениць 4-х класів.
Турнір відбудеться 24 лютого у 23 кабінеті.
Початок реєстрації о 10 годині.
Початок турніру об 11 годині.

3 Складіть і запишіть оголошення про подію, яка планується найближчим часом у вашому класі чи школі. Подбайте про доречне оформлення оголошення.

§27. Про що шепочуться зірки

1 Чи любиш ти дивитися на зорі, уявляти їх живими, розмовляти з ними? Прочитай, як таку розмову описав поет.

Зірка

Зірка
не спить
у моєму вікні.
Зірці
не спиться.
Не спиться
й мені.

Що я для неї?
А бачиш:
зі мною
зірка сумує
теж за весною...

Хочеться зірці
терпкої роси,
хочеться слухать
птахів голоси.

Хочеться
впасти під ранок
на землю
і загойдатись
на гілці зеленій...

Зірка сумує,
лиш зрідка
змигне,
ніби, манюня,
втішає мене,
ніби шепоче:
– Скоро ж
весна!..
Я засинаю –
й вона
засина...

Анатолій Костецький

Читаріум

2 Поети й поетеси майстерно володіють образною мовою. Читаючи вірші, ви теж учитесь висловлюватися яскраво. Принесіть збірки віршів. Що зображено на обкладинках? Хто автори й авторки подій?

Погортай книжку: чи приваблюють тебе назви віршів? А ілюстрації? Обери збірку та протягом тижня читай щодня по 1–2 вірші. Вивчи один напам'ять.

3 Люди здавна вдивлялися в зоряне небо. У їхній уяві групи зірок об'єднувалися в сузір'я, схожі на обриси людей, тварин чи предметів. Фантазія підказувала про них цікаві історії, які ставали легендами й міфами. Прочитай українську і давньогрецьку розповіді про Великий Ківш (Віз), або Велику Ведмедицю.

Зоряний Ківш

Колись дуже давно, невідомо, де саме, трапилася велика посу́ха. Така, що і в річках, і в озерах, і в колодязях висохла вся вода.

У тім краї жила одна вдова, а в тієї вдови була одна дочка. Захорува́ла вдова без води, і дочка, щоб не вмерла її мати від спраги, взяла глечик та й пішла шукати воду. Де вона її шукала, хтозна, а тільки десь-то знайшла. Набрала в глечик і понесла додому. По дорозі натрапила на одного чоловіка, що вмирав без води, і дала йому напитися. Далі зустріла вона другого, потім третього, четвертого і, зрештою, сьомого. Усім давала пити і всіх урятувала від смерті. Води зосталось у глечику на самому денці.

Сіла дівчина відпочити, а глечик поставила коло себе на землю. Коли де не взявся собака. Хотів, мабуть, теж напитись та й перекинув глечик. А з нього вилетіли сім зірок та й поставали на небі.

Ото ті сім зірок і є Ківш, ті спраглі, яким дівчина давала пити. Бог поставив їх на небі, щоб усі люди бачили, яка щедра була та дівчина, а за її щедрість послав на ту країну дощ.

4 Випиши з тексту числівники. Вкажи їх рід, число (якщо можна визначити) та відмінок.

Велика Ведмедиця

У царя Лікаона, який правив країною Аркадією, була дочка на ім'я Каллісто. Краса її була такою надзвичайною, що вона ризикнула змагатися з богинею Герою – дружиною верховного бога Зевса. Ревнива Гера врешті-решт помстилася Каллісто: скориставшись своєю надприродною могутністю, вона перетворила дівчину на потворну ведмедицю.

Одного разу син Каллісто, юний Аркад, повертався з полювання й побачив біля дверей свого будинку дикого звіра. Нічого не підозрюючи, він ледве не вбив свою матір-ведмедицю.

Цьому перешкодив Зевс – він утримав руку Аркада, а Каллісто назавжди взяв до себе на небо, перетворивши на гарне сузір'я – Велику Ведмедицю.

5 Розглянь інфографіку про ознаки легенди і міфу. До якого жанру належить кожен із текстів завдань 3–4?

6 Розкажи, що тобі нагадує Велика Ведмедиця.

7 Дізнайтеся інші легенди чи міфи про сузір'я. Поміркуйте, де їх можна знайти. З'ясуйте, звідки вони до нас прийшли. Перекажіть іншим групам ті, що найбільше сподобалися.

§28. Вимовляй і пиши без помилок

– Чистомовику, сьогодні чоти́рнадцяте лютого?

– Дата правильна, а от наголос – ні. Ти, певно, забув, що правильно говорити **чотирна́дцяте**. Запам'ятай це!

1 Прочитай текст, правильно наголошуючи числівники. Спиши його. Числівники записуй словами.

Сонце – зоря, що є центром Сонячної системи. Діаметр Сонця у 109 разів більший за діаметр Землі та у 18 разів більший за діаметр Юпітера. Відстань від Сонця до Землі – близько 149 мільйонів кілометрів. Це так багато, що навіть світлу потрібно 8 хвилин, щоб подолати цю відстань.

2 Добери спільнокореневі слова до слова **зоря**. Запиши їх.

3 Склади й запиши речення про Сонце. Прочитай його кілька разів, промовляючи як скоромовку, а потім продиктуй з пам'яті партнерові / партнерці по завданню. Послухай і запиши його / її речення. Обміняйтеся зошитами та перевірте записане.

4 Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки. Напиши утворені словосполучення, записуючи числівники словами. Постав наголоси.

11 (роки), 50 (горішки), на 17 (сходинки), від 20 (кілометри), 900 (гривня).

Мої твори

5 Напиши есе про важливу для тебе дату. Спочатку склади план або продумай структуру. За бажання додай фото чи ілюстрації.

§29. Коли на душі сумно

1 Чи буває у вас сумний настрій? Коли? Чому? Як ви його переживаєте? Поділіться думками одне з одним і поміркуйте, чи можна завжди бути веселими.

2 Прочитай вірш і відчуй його настрій.

Зоря

Крізь темно́ту самотньо зори́ть
Одинокая зірка ясна́я,
Її промінь так гордо горить,
Не страшна їй темно́та нічная!

Гордий промінь в тієї зорі,
Та в нім туга палає огниста,
І сіяє та зірка вгорі,
Мов велика сльоза промениста.

Чи над лю́дьми та зірка сумна
Променистими слізьми ридає?
Чи того, що самотня вона
По безмірнім просторі блукає?..

Леся Українка

3 Знайди у вірші "Зоря" слова, які навівають смуток.

4 Як гадаєш, Леся Українка говорить у своєму вірші лише про зірку? Чи так образно описує щось інше? Що саме?

Кишенька слів

5 Є чимало фразеологізмів, які яскраво описують людину, що сумує. Обери правильний варіант кожного вислову і склади речення з одним із них.

Ходиш як *у кисіль / у воду* опущений.

Ходиш наче *чорна / біла / сіра* хмара.

Ходиш сам *не мій / не свій / не твій*.

Ходиш як *водою / чаєм / соком* облитий.

§30. Котра година?

1 Обговоріть свої плани на день. Поставте одне одному по п'ять запитань, скориставшись малюнками.

~~– *В скільки годин ти...?*~~ *О котрій годині ти...?*

2 Розглянь пам'ятку та виправ помилки в репліках дітей.

Пам'ятка

11:15	Одинадцята (година) п'ятнадцять (хвилин). П'ятнадцять хвилин (чверть) по одинадцятій. П'ятнадцять хвилин (чверть) на дванадцяту.
11:30	Одинадцята (година) тридцять (хвилин). Пів на дванадцяту.
11:40	Одинадцята (година) сорок (хвилин). За двадцять (хвилин) дванадцята. Двадцять (хвилин) до дванадцятої.

3 Дай письмові відповіді на запитання.

- О котрій годині розпочинається перший урок?
- Як довго триває перша перерва?
- Коли завершується останній урок у п'ятницю?
- Котра зараз година?

4 Потренуйтеся називати час правильно. Можете зробити годинник із картону. Спочатку можна підглядати в пам'ятку, а потім уже ні!

§31. Стара історія на новий лад

1 Прочитай давньогрецький міф про одне із сузір'їв.

Ліра

Орфе́й так майстерно грав на лі́рі, що навіть камені ворушилися та підспівували йому. Одного разу він зустрів красуню Еврідіку, і любов заполонила його серце. Невдовзі вони одружилися, але щастя їхнє було недовгим. Якось у лісі Еврідіку вкусила змія, і смерть забрала її в підземне царство. Орфей так сумував за дружиною, що закинув музику і спів.

Урешті Орфей не витримав і вирушив до царства мертвих, щоб умовити бога Аїда відпустити кохану. Володіння Аїда омивали чорні води річки Стікс. Тут Орфей побачив човен Харо́на, що перевозив душі померлих. Орфей хотів сісти в човен, але перевізник не пустив його – живим не місце в царстві Аїда. І тоді Орфей узяв до рук ліру й заспівав. Його голос був сповнений такої туги, аж води Стіксу стихли, а Харон перейнявся болем музиканта і взяв його з собою.

Орфей зачарував своєю музикою і самого Аїда, і той пообіцяв виконати будь-яке його бажання. Орфей бажав тільки одного – щоб його дружина знову стала живою. Аїд погодився, але з однією умовою: Еврідіка має тінню йти за чоловіком, який у жодному разі не повинен озиратися назад, інакше вона назавжди залишиться в царстві мертвих.

Швидко пройшов Орфей підземним царством, вихід був уже зовсім близько. В останній момент Орфея охопила тривога: чи тут Еврідіка? І забувши про умову Аїда, він озирнувся... Лиш на мить побачив Орфей прекрасне обличчя коханої – тінь Еврідіки розтанула в темряві. Довго Орфей ридав і кликав Харона, але той так і не приплив.

Довелося юнакові повертатися у світ людей. Але все його подальше життя було сповнене туги за Еврідікою. Лише після смерті Орфей знову зустрівся з коханою, а його ліру Зевс помістив на небо.

2 Цій оповіді, як і іншим грецьким міфам, понад 2000 років. Один польський письменник вирішив осучаснити її. Ось що в нього вийшло.

Не озиратися

За книжкою Ґжеґожа Касдепке "Міфи для дітей"

У Тартарі, підземному царстві померлих, немає дорожніх знаків чи інформаційних дощок із написом: "Не озиратися!", інакше історія Орфея та Еврідіки закінчилася б, мабуть, набагато веселіше. Та все сталося так, як сталося – і нема на те ради.

Орфей був одним із найвідоміших співаків свого часу. Він грав і співав так чарівно, що якби тоді існували рейтинги хітів, його пісні завжди опинялися б на перших місцях. Можливо, він успадкував талант, бо подейкували, що його батьком був сам божественний Аполлон – покровитель

мистецтв. Та важко сказати, як воно було насправді. Але немає жодних сумнівів у тому, що талант Орфей мав, та ще й неабиякий.

Де б не з'являвся музикант, його відразу прохали заграти щось на лірі. А прохати таки варто було, бо щойно Орфей торкався струн, як люди завмирали, дослухаючись до ніжних звуків, і навіть якщо падав дощ, усім здавалося, що сяє сонце.

Еврідіка була німфою-дріадою. Як і всі німфи, вона обожнювала музику й танці. Тож не дивно, що почувши якось гру Орфея, дівчина відразу в нього закохалася. А що й Орфеєві вона впала в око, то невдовзі відбулося гучне весілля. На ньому розважалися і люди, і боги, і німфи – тож свято було ого-го!

На жаль, усе колись закінчується, і веселощі також. Іноді після них настають іще веселіші хвилини, а часом – сумні чи й дуже сумні. Саме так і сталося в цьому випадку.

3 Порівняй дві розповіді про одні й ті самі події. Чим вони різняться? Яка з них тобі більше до вподоби? Чому?

4 Нерідко сюжети стародавніх міфів надихають сучасних режисерів і режисерок. Розгляньте фрагмент театральної афіші та сформулюйте за ним по два запитання. Поставте їх одне одному та послухайте відповіді.

Опера виконується з одним антрактом

Читаріум

5 Прочитай іще кілька міфів Давньої Греції або послухай аудіокнигу:

svitdovkola.org/um4/media17

§32. Математичні вирази

1 Зверни увагу на те, як по-різному діти прочитали математичний вираз. Який із варіантів ти використовуєш у своєму мовленні частіше?

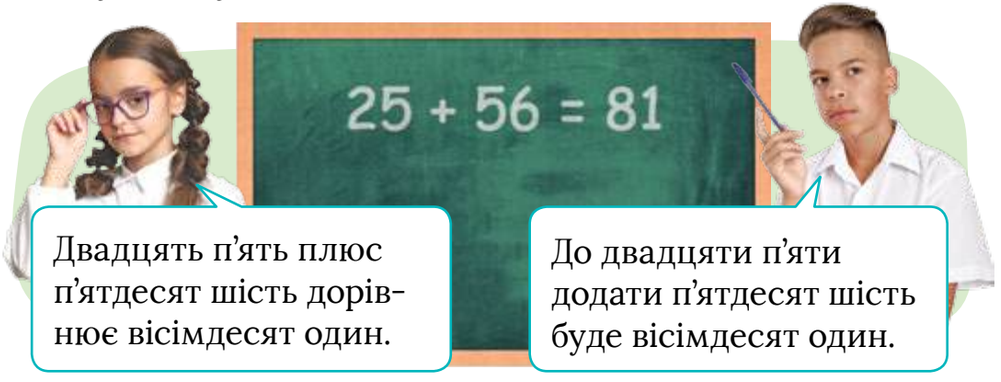

2 Прочитай по-різному математичні вирази.

- 98 - 46 = 52
- 8 · 5 = 40
- 72 : 9 = 8
- 43 + 32 = 75

3 Запиши різними способами один із виразів із завдання 2.

4 Подивися, що придбала Марічка в магазині. Утвори математичні вирази, використовуючи подані величини. Запиши словами два вирази (на вибір).

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок: кг (кілограм), км (кілометр), л (літр) тощо. Так само пишемо скорочення грн (гривня), млн (мільйон), млрд (мільярд).

5 Запиши два речення про природні дива України, використовуючи числівники. Підкресли граматичні основи.

Перевір себе

1 Пригадай зміст прочитаних творів. Хто із персонажів промовив ці слова?

– Ой, а це що за планета? Така величезна, ще й обертається швидко, як дзиґа!

– У нас іще немає таких швидкісних зорельотів, як твій.

2 Доведи, що твір Г. Манів "Інопланетний друг" — казка.

3 Прочитай текст і дай відповідь на запитання в кінці.

Халід і Оля змагалися, хто прочитає більше книжок. Першого дня Оля прочитала 15 сторінок "Хронік Нарнії", а Халід – 56 сторінок збірки віршів Івана Андрусяка "Лякація". Другого дня Оля прочитала 20 сторінок своєї книжки, а Халід проковтнув ще одну збірку поета "Чупакабра та інші зайчики", що мала 44 сторінки. Як гадаєте, хто переміг?

4 Випиши з тексту числівники, розподіляючи їх на дві групи: у першу — ті, що відповідають на запитання *скільки?*, а в другу — ті, які відповідають на запитання *котрого?*.

5 Який образний вислів ужито в тексті? Що він означає?

6 Розглянь годинники. Запиши, котру годину показує кожен із них.

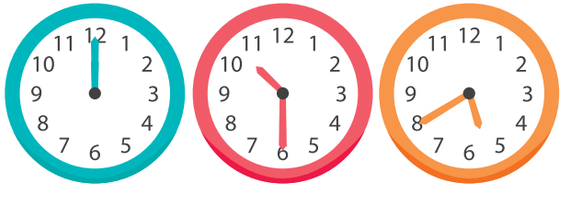

7 Чи може те, чого ти навчився / навчилася, працюючи над темою 6, знадобитися тобі в житті? Як саме?

8 Що залишилося для тебе незрозумілим? Як ти можеш виправити цю ситуацію? До кого можеш звернутися по допомогу?

Тренуйся мислити критично

1 Розглянь комікс. Чому в першому випадку звірі вважали прибульців дружніми, а в другому — небезпечними? Чи підтвердилися їхні припущення? Зроби висновок.

§33. Допитливим цікаво жити

1 Пригадай абетку та розшифруй слово.

6, 19, 20, 11, 23, 16, 11, 3, 11, 14.

2 Спиши речення, розкриваючи дужки.

(Чи)корисна риса (до)питливість? (Не)знаю... (З)одного боку, можна отримати (не)обхідні знання, (а)з іншого, цікавість інколи (за)водить у (не)безпечні ситуації.

3 Знайди в попередньому завданні синонім до слова **допитливість**. Склади й запиши власне речення з ним.

4 Поміркуй, чи можеш ти назвати себе допитливим / допитливою. Продовж речення.

Я вважаю, що мені притаманна допитливість, оскільки...
Ця риса допомагає мені...

5 Яка тема цікавить тебе зараз найбільше — космос, спорт, балет? А може, мікроорганізми? Чи щось інше?

Запиши три запитання, на які ти хочеш отримати відповіді. Кому ти можеш їх поставити — учителю / учительці, старшим дітям, одноліткам, рідним? Чи пошукаєш інформацію в інтернеті? Дізнайся і запиши відповіді на свої запитання.

Читаріум

6 Прояви допитливість і знайди цікаву книжку, щоб почитати цього тижня. Що найкраще допомагає зробити вибір: обкладинка, анотація, порада друга, уривок у підручнику?

§34. Займенник

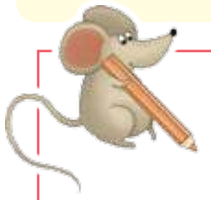

– Друже, я знайшло речення з “підозрілими” словами. Вони схожі на знайомі мені частини мови, але не називають нічого конкретно. Ось:

Вона прочитала стільки книжок і такий вірш написала!

– Справді, із цього речення неможливо дізнатися, хто саме прочитав, скільки саме книжок і який саме вірш написано. Бо в реченні використані слова-замінники – **займенники**.

1 Нехай усі запишуть речення, яке досліджувало Пишеня, замінивши займенники **вона**, **стільки** і **такий** словами, що належать до інших частин мови. Прочитайте речення одне одного. Чи однакові слова ви дібрали?

Займенник — це частина мови, яка вказує на предмети, їх кількість, ознаки, але не називає їх. Займенники відповідають на ті самі запитання, що й частини мови, замість яких їх ужито.

2 Спиши речення. Підкресли займенники. Усно постав до них запитання.

1. Він хотів дізнатися, який птах прилітає першим. 2. Ми стільки знаємо про космос! 3. Коли розтанув сніг, вони знайшли загублену рукавичку. 4. Він такий цікавий!

3 Прочитай вірш **Жанни Хоми**. Випиши всі займенники. Склади й запиши речення з трьома з них.

Я, ти, він, вона, воно,
Мій, твій, наш, увесь, його,
Скільки, стільки, аніскільки,
Це, оце, отак і стільки!
Кожний, кожен, всяк, такий.
Наш ЗАЙМЕННИК он який!

§35. На гостині в Кобзаря

1 Згадайте все, що знаєте про Тараса Шевченка, і оформіть у вигляді інфографіки. Які джерела інформації можуть допомогти дізнатися більше фактів про українського поета?

2 Чому Т. Г. Шевченка називають Кобзарем? Чому пам'ять про нього українці передають від покоління до покоління?

Зустріч крізь віки

За оповіданням Тетяни Череп-Пероганич
“Мені тринадцятий минало”

– Мам, тебе знову до школи викликають.

– Синку, що знов утнув?

– Нічого ніби, окрім того, що не вивчив вірша Тараса Шевченка.

– Вивчиш. Твоя прапрабабця читала напам’ять “Наймичку” і “Катерину”, хоча й була неграмотною. Тож у тебе тим паче все вийде!

Микита пішов до себе в кімнату. У навушниках, які подарував старший брат, голосно лунав реп. Але саме так Микита і любив засинати. На якусь мить навіть здалося, що репер зачитував ті рядки, які треба було вивчити. Та невдовзі хлопчика здолав сон, і він уже не чув музики. Натомість почув гудіння джмелів у полі, густо всіяному маками й ромашками.

– Дивина, – сказав уголос, – таке безмежне й гарне поле я бачив лише раз у житті – коли їхали з батьками на авто відпочивати влітку. Але ж зараз би мала бути осінь... Де це я?

А навколо – ні душі, тільки отара овець і хлопчик-пастушок десь років тринадцяти, у якомусь лахмітті, з олівчиком і сірим папірцем у руках, змальованим уздовж і впоперек.

– Ти хто? – запитав Микита.

– Тарас.

– Тарас?

– Тарас Шевченко.

– Не сміши.

– Я тебе не смішу. Це ти якийсь смішний. Що це на тобі?

Новий знайомий аж здригався від сміху, показуючи пальцем на Микитину футболку з незрозумілими і йому самому ієрогліфами (теж спадок від брата).

– Це футболка, у якій я сплю.

Микита глянув на вимкнений телефон, який увесь час тримав у руках. “Невже я бачу самого Шевченка? Хіба таке може бути?..”

– Тарасе, скажи, а який зараз рік?

– 1827, літо.

– Та бачу, що літо. Тільки от дивися, яка штука – спати я лягав осіннього вечора 2019 року.

– То ти з майбутнього? Та ну...

– Виходить, що так. І як тепер мені повернутися?

Тарас почухав потилицю, знизав плечима:

– Як сюди втрапив, так і вернешся. Можеш, коли не знаєш, що робити, мені з вівцями допомогти. А потім разом до пана сходимо.

– До пана?

– Еге, треба води свіжої в покої наносити.

– І так щодня?

– І так щодня. А хіба в тебе, – Тарас показав пальцем у небо, – не так?

– Ні, не так. У нас вода з крана тече.

– А що це таке – той кран?

Микита хотів показати на мобільному, але згадав, що той не працює, і спробував пояснити на словах. І про мобільник також розповів. І про школу, і про свої захоплення. Єдине, що оминув, то це вчорашнє невиконане завдання. Перед ним стояв худорлявий, стомлений тяжкою працею, але з дуже розумними і світлими очима хлопчик.

– Це як сон, – сказав Тарас, – але мені про це, мабуть, краще забути. Кому скажи – ніхто не повірить. Добре тобі. Я от не можу ходити до школи. Але якби ти знав, як хочеться вчитися!..

– Хочеться вчитися?

– Так. Я трохи вчився, та як мама померла – перестав, доглядав малих і чумакував із батьком. Коли помер і він, я знову до школи пішов, але туди прислали нового дяка вести уроки, а він незлюбив мене.

– І що?

– Що-що? Тебе били малого?

– Ні, ніколи!

– А мене дяк бив. Терпів я, терпів, а тоді втік. Тепер от наймитую по сусідніх селах у малярів і вчуся в них ремесла – малюю. А ще інколи вірші пишу... Я навіть деякі з них уже Оксанці прочитав.

– А хто така Оксанка?

– Дівчинка, яка мені подобається... Он вона до нас біжить.

Микита хотів сказати Тарасу, що всі його мрії здійсняться, що його вірші читатимуть і через багато-багато літ, що його картинами захоплюватимуться. І що на долю Тараса так багато ще всього випаде... Але йому стало соромно від того, що коли Тарас попросить прочитати хоча б одну з тих поезій, він, окрім кількох на ходу вивчених дорогою до школи рядків, нічого пригадати не зможе... І Микита мовчав.

Задзвенів будильник. Микита схопився, труснув головою і зрозумів, що він не на полі біля Моринців, а у своєму ліжку, що в нього дуже щасливе, безтурботне й чудове дитинство. Не таке, як у Тараса... А може, то був не сон? Підбіг до шухляди, витягнув "Кобзаря" і почав читати вголос, аби краще запам'ятати Тарасові вірші. "Тепер я хочу знати їх, хай не всі, але багато. Можливо, колись зустрінемося ще..."

"Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога..." – почула мама Микити, зайшовши покликати сина до сніданку. Усміхнулася і тихенько зачинила за собою двері.

3 Які факти з життя Тараса Шевченка згадано у творі?

4 Оберіть один із діалогів між Микиткою і юним поетом. Виразно прочитайте його в особах. Намагайтеся інтонацією передати емоції персонажів.

5 Пошукай вірш Тараса Шевченка, який припаде тобі до душі, і вивчи його напам'ять. Потренуйся читати його так, наче тебе слухає сам Кобзар.

6 Влаштуйте в класі "Шевченківські читання". Приурочте цей захід до дня народження видатного українського поета – 9 березня.

§36. Особові займенники

– Мовознаю, а чому займенники так називають? Бо їх уживають замість іменників?

– Деякі – так. Ті, що вказують на особу.

1 Прочитай текст і поміркуй, як інші іменники або займенники могли б його покращити. Усно відредагуй речення.

Учні четвертого класу вирішили вшанувати річницю від дня народження Тараса Шевченка.

Учні прикрасили клас малюнками до творів Тараса Шевченка та вивчили вірші Тараса Шевченка. Учні відтворили епізоди поезій Тараса Шевченка за допомогою конструктора "Лего". На вироби з конструктора приходили дивитися учні з інших класів.

Усім учням цієї школи дуже сподобалася ідея учнів четвертого класу.

Особові займенники (*я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*) **вказують на особу чи осіб та предмети і відповідають на ті самі запитання, що й іменники. Вони допомагають уникати повторів у текстах.**

Мої твори

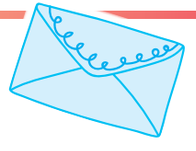

2 Напиши лист Медіаші про відзначення Шевченківських днів у вашій школі.

- Спочатку поміркуй, про що саме хочеш написати.
- Продумай структуру тексту: з чого почати, про що розповісти в основній частині, чим завершити.
- Напиши текст. Подивись, чи є в ньому іменники, які повторюються. Заміни їх займенниками.

§37. Особи займенників

Особові займенники об'єднують у три групи.

	1 особа	2 особа	3 особа
однина	я	ти	він, вона, воно
множина	ми	ви	вони

1 Потренуйтеся розпізнавати особи займенників. Нехай хтось із групи називає займенник, а решта показують на пальцях, до якої особи він належить.

2 Розглянь фото і поміркуй, про що можуть говорити ці люди. Склади й запиши речення, використавши особові займенники.

3 Прочитайте в особах вірш-розмову зими та весни. Як ви продовжили б цей діалог? Пофантазуйте і розіграйте мінісценку.

– Насуплю я брови, – говорить зима, –
І вітер з морозом повіє:
Усе скрізь загине – рятунку нема!
Під снігом замре, занімє.
– А я засміюся, – весна відмовля, –
І сонце пекуче засяє:
Прокинуться луки, ліси і поля,
Усе зацвіте, заспіває.

Спиридон Черкасенко

4 Випиши з вірша С. Черкасенка займенники. Визнач особу.

5 Які два особові займенники треба з'єднати, щоб "з'явилися" перешкоди на дорозі? Які два займенники підкажуть, що слід робити з брудними руками? Запиши відповіді.

§38. Весна прийшла!

1 Спиши українські приказки, вставляючи пропущені букви. Як ти розумієш їх зміст?

- Вбери пень у в❀сняний день, і той гарний буде.
- Одна ластівка ще **в❀сни** не робить.
- Проспиш нав❀сні – заплачеш уз❀мку.

2 Випиши спільнокореневі слова з приказок у завданні 1. Доповни цей ряд власними прикладами. Познач корінь.

3 Розбери за будовою слово, виділене в завданні 1.

4 Який настрій називають весняним? Чи можна його відчувати іншої пори року? Що впливає на твій настрій?

5 Прочитай есе, яке написала Уляна про свій настрій. Який заголовок можна йому дати?

Зазвичай я в доброму гуморі. Але є речі, які можуть зіпсувати мені настрій. Наприклад, коли я втомлена, то все здається складним і невеселим. І ще мені стає сумно, коли бачу, що іншим людям чи тваринкам погано. Я можу й розгніватися, якщо хтось узяв мою річ і зіпсував. Якось менший братик порвав мій улюблений плакат. І я два дні не брала братика на ручки, хоч і дуже люблю його.

Коли настрій поганий, найкраще мене розраджує улюблена музика.

Мої твори

6 Напиши есе про свої настрої, скористайся смайликами-підказками.

§39. Числа займенників

1 Запиши займенники парами за принципом: однина – множина.

вона вони
він ми
ви ти
я воно

2 Обери два займенники і склади з ними речення. Запиши.

3 Прочитай речення. Випиши особові займенники. Визнач їх особу і число.

Зразок. *Ти – 1 особа однини.*

1. Я сидів у човні коло діда Платона. (*О. Довженко*) 2. Вона мінилася різними барвами, сяяла у світлі маленької настільної лампи, немов неонова реклама. (*Л. Воронина*) 3. Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути. (*Леся Українка*)

4 Спиши текст. Підкресли особові займенники, визнач особу й число кожного з них.

Узимку, коли ще гуляє світом хурделиця, під зимовою ковдрою невпинно нуртує життя – то ми, підсніжники, набираємося сили в матінки землі.

Щойно сонечко розтопить сніг, ми відразу заявляємо про себе: ось ми! Ростемо ми в широколистяних лісах, а квітнемо з кінця лютого аж до квітня.

Але люди не бережуть нас. Вони зривають нас у букети. Ми хочемо квітувати у природі, де наше життя набагато довше, аніж у вазі на столі. Відцвівши на рідній галявинці, ми оживаємо на ній і наступного року. (*З журналу "Джміль"*)

Читаріум

5 Знайди в бібліотеці книжку або журнал, де цікаво розповідається про природу. Прочитай і презентуй це видання у своєму класі.

§40. Вісники весни

1 Віднови і запиши прислів'я.

Прилетіли здалека. лелеки – принесли весну

2 Доповни синонімічний ряд.

Лелека, чорногуз, боцюн, ...

3 Прочитай про пташок, які ось-ось мають повернутися в наші краї. Чи доводилося тобі бачити їх на власні очі?

Шпак

За книжкою Олеся Ільченка "Наші птахи"

Іноді навесні в міському парку звідкись із крони дерева долинають дивовижні звуки. Тьохкання солов'я переривається нявчанням кота, присвистуванням вивільги, гавкотом собаки, цокотом підборів чи навіть уривками з радіопередачі. Це всім знайомий шпак співає, "позичаючи" звідусіль уривки різних звуків і пташиних пісень.

У травні шпаки особливо помітні – вони швидко ходять (але не стрибають!) по траві, вишукуючи різних комашок і черв'яків. Їхнє чорне пір'я виблискує "металевими" зеленкуватими й фіолетовими барвами. У самців дзьоб жовтуватий. Якщо уважно придивитися, можна помітити численні світлі цяточки на пір'ї. Саме для цих птахів діти часто майструють шпаківні, які, до речі, охоче заселяють й інші птахи.

Восени дзьоби шпаків темнішають, і білуваті цятки на пір'ї

стає добре видно. Це ознака того, що незабаром птахи вирушать на південь нашої країни – до Криму – або ж відлетять на північ Африки чи до південної Європи, де й зимуватимуть. А навесні шпаки знову повернуться в північні райони України і чекатимуть, коли дозріють вишні-черешні в садах... Іноді поласувати смачними ягодами прилітають цілі зграї шпаків, хоча власники плодових дерев не надто тішаться таким гостям.

4 Який факт вразив тебе найбільше? Як можна перевірити його достовірність?

5 Які звуки може видавати шпак? Прочитай відповідний уривок тексту.

Плиска

За книжкою Олеся Ільченка "Наші птахи"

Рано навесні, коли скресає крига, прилітає ця невелика тендітна пташка, завбільшки з горобця, але з довшим хвостом. Саме через її раннє повернення з вирію в народі й кажуть, що "плиска своїм хвостом лід на річці розбиває".

Бігає плиска по землі швиденько, навіть якось квапливо. Часто біжить стежкою перед людиною і не поспішає злетіти. Особливою ознакою плиски є її звичка часто вклонятися на бігу й хитати хвостом угору-вниз. У її чорно-білому оперенні добре помітні білі "щоки" та яскрава чорна пляма на грудях і горлі.

Хоча плиска полюбляє селитися поблизу водойм, дуже часто її можна бачити в містах і містечках. Де тільки плиски не влаштовують гнізд! У тріщинах стін, дуплах, під стріхами, поміж хмизом, під мостами, серед цегли, в ямках на лузі чи на березі річки...

А в мене на дачі парочка плисок одного разу зробила гніздо просто в металевій ру́рі. Довелося чекати, коли покинуть своє житло маленькі плиски, й аж тоді прибрати ту трубу...

Самиця відкладає п'ять–шість білуватих яєчок. Іноді вона це робить двічі за літо. Пара плисок може вивести до дванадцяти пташенят! Потім вони відлетять до Африки на зимівлю. А з першим подихом весни ми знову почуємо їхнє веселе цвірінькання: "Цізі-цюрі-цюрі-клюй-клюй-клюільвіу!".

6 У якому стилі написані тексти "Шпак" і "Плиска" — у науковому, науково-популярному чи художньому? Доведи свою думку.

7 Прочитай речення, у яких помітне захоплення автора птахами. Чи передалося воно тобі?

8 Випиши з останнього абзацу тексту про плиску особові займенники. Визнач їх особу та число.

Мої твори

9 Поспостерігай за пташками в довкіллі. Опиши за планом ту, яка справила на тебе найбільше враження.

- Де ти помітив / помітила цю пташку?
- Який її зовнішній вигляд: розмір, забарвлення, пір'я?
- Як вона ходить, літає, співає?
- Чому ти обрав / обрала для спостереження саме цю пташку?

Знайомся: автор!

Олесь Ільченко

Сучасний письменник і журналіст. Олесь Ільченко народився 4 жовтня 1957 року в Києві. Він написав чимало творів для дітей про природу.

§41. Займенники 1 особи

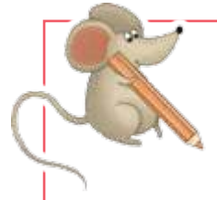

– Мовознаю, із займенниками відбувається щось несподіване. Я хвилююся за них! Їх так ніхто не впізнає.

– Пропоную дослідити перетворення займенників. Вони й справді можуть змінюватися до невпізнання.

1 Розглянь таблицю відмінювання займенників 1 особи.

Відмінки	Запитання	Однина	Множина
Н. в.	*хто?*	я	ми
Р. в.	*кого?*	мене	нас
Д. в.	*кому?*	мені	нам
Зн. в.	*кого?*	мене	нас
Ор. в.	*ким?*	мною	нами
М. в.	*на / у кому?*	на / у мені	на / у нас

2 Склади речення, використовуючи займенники 1 особи в однині та множині в родовому і знахідному відмінках.

3 Додай до поданих дієслів займенники 1 особи. Запиши утворені словосполучення. Визнач відмінки займенників.

Прийшли (*з ким?*) ... , надсилає (*кому?*) ... , завітати (*до кого?*) ... , вибач (*кому?*) ... , болить (*у кого?*) ... , знайшла (*кого?*) ... .

4 Спиши речення, розкриваючи дужки і змінюючи відмінки займенників. Визнач їх особу, число і відмінок.

1. Ліс зустрів (я) як друга. (*М. Рильський*) 2. Для (ми) вона в світі єдина, одна, як очі її ніжно-карі... (*В. Сосюра*) 3. Усі проганяють (я), але я хочу знати: що їсть крокодил на обід? (*Р. Кіплінг*)

§42. Я це знаю!

1 Поміркуй, яку тему ти знаєш досить добре, щоб пояснити її іншим. Створи плакат.

- Який заголовок зацікавить?
- На скільки частин можна розподілити інформацію?
- Як назвати кожну з них?
- Якими зображеннями можна проілюструвати роботу?

2 Розглянь плакат "Музичні інструменти". Чого бракує?

3 Відгадай загадку. Запиши звукову модель слова-відгадки і розділи його для переносу, показавши всі варіанти.

Хто вона?

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане, –
Оддалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.

Леонід Глібов

4 Як Леонід Глібов зашифрував відгадку? Чим його варіант слова відрізняється від звичного нам? Так це слово вимовляли на Поліссі в 19 столітті, коли жив поет.

Вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитані зверху вниз, утворюють слово, словосполучення або речення, називається акровірш.

5 Склади загадку-акровірш.

§43. Займенники 2 особи

1 Прочитай репліки дітей. Назви займенники 2 особи.

Я хочу подарувати тобі ці квіти.

Чому ти такий сумний?

Він кликав вас пити чай, але ви не чули.

2 Поспостерігай, як відмінюються займенники 2 особи.

Відмінки	Запитання	Однина	Множина
Н. в.	*хто?*	ти	ви
Р. в.	*кого?*	тебе	вас
Д. в.	*кому?*	тобі	вам
Зн. в.	*кого?*	тебе	вас
Ор. в.	*ким?*	тобою	вами
М. в.	*на / у кому?*	на / у тобі	на / у вас

3 Склади два речення. У першому використай займенник 2 особи однини в давальному відмінку, а в другому — займенник 2 особи множини в місцевому відмінку.

4 До кого ти звертаєшся на "ти", а до кого — на "ви"? Чому?

Займенник Ви пишуть з великої літери, коли звертаються до людини з особливою пошаною.

5 Запиши речення, додаючи пропущені літери. Визнач відмінки займенників.

1. Щиро дякую *ам*, Оксано, за участь у Ярмарку Добра. 2. Ромчику, Остапе, *и* підете до парку? 3. Людмило Миколаївно, *и* знаєте, де можна побачити шпаків? 4. Пане Олеже! Вітаю *ас* із перемогою в конкурсі!

§44. У світі роботів

1 Прочитай, як влаштовані роботи. Розглянь малюнки та заголовки і перекажи зміст тексту.

Як передається інформація

За книжкою Руслана Комаровського “Як це влаштоване. Роботи”

За допомогою динаміків, відеокамер і гіроскóпа робот взаємодіє з навколишнім світом.

Датчики

Щоб чітко виконувати завдання, робот має орієнтуватися в зовнішньому світі. Як же машина може бачити, чути, сприймати температуру, вимірювати відстані? Для цього в робота є спеціальні пристрої – датчики. За їх допомогою машина отримує інформацію. Щоб робот розпізнав сигнал (наприклад, світло, звук, температуру), інформацію слід зробити зрозумілою.

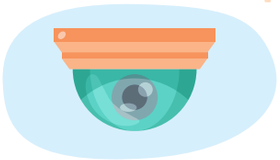

1. Відеокамера

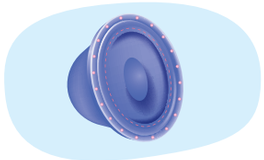

2. Динамік

3. Гіроскоп

Машина сприймає інформацію, подану комп’ютерною мовою — у формі двійкового коду. У ньому лише два символи — 0 і 1.

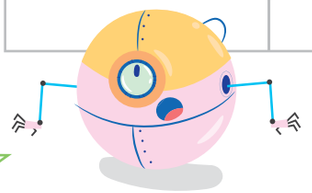

У машину вбудований “перекладач”, який обробляє дані з довкілля і передає їх у “мозок” робота – комп’ютер.

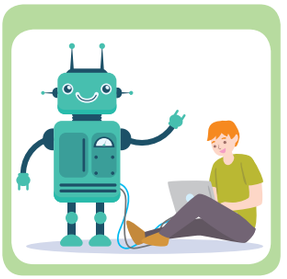

По дротах

Однак не всі роботи такі тямущі. Більшість машин передають інформацію людині, а та скеровує дії робота. Інформація від людини до робота може передаватися по дротах і без них. Спосіб передавання сигналу по дротах – найнадійніший, але не надто зручний. Дуже складно прокладати дроти на далекі відстані.

Електромагнітне випромінювання

Без дротів інформацію можна передавати за допомогою електромагнітного випромінювання – світла й радіохвиль. Світловий (або оптичний) канал зв’язку ми використовуємо, наприклад, коли вмикаємо телевізор. Пульт дистанційного керування випромінює невидимий для нашого ока світловий сигнал. Приймальний пристрій телевізора вловлює цей сигнал і вмикає потрібний нам канал.

Радіохвилі

Передавання команд за допомогою світлових сигналів можливе лише на близьких відстанях і коли між людиною і роботом немає перешкод. Радіохвилі дають змогу передавати команди здалеку.

2 У якому стилі написаний текст? Доведи свою думку.

3 Зверніть увагу на подання інформації: малюнки, поділ тексту на блоки. Обговоріть, як сприймання тексту залежить від його оформлення.

4 Випиши з розділу “Датчики” речення з однорідними членами. До якої частини мови вони належать?

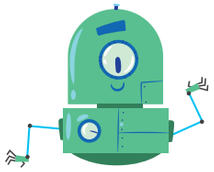

Як керувати роботом

За книжкою Руслана Комаровського “Як це влаштоване. Роботи”

Дистанційно

Людина може контролювати кожен рух машини за допомогою спеціальних пристроїв – пульта або джойстика. У цьому разі ми скеровуємо дії робота так само, як за допомогою пульта перемикаємо канали на телевізорі.

Англійське слово “джойстик” у перекладі означає “паличка радості”.

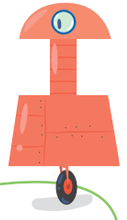

Програмування

Наш механічний помічник виконуватиме роботу відповідно до чіткої інструкції, яка називається алгоритмом. Робот знає, що йому робити в певній ситуації, бо людина заклала в комп’ютер завдання.

Алгоритм — послідовність дій, які слід виконати за різних обставин, щоб досягти результату.

Штучний інтелект

Така машина сама керує своїми діями і здатна грати з людиною в шахи, контролювати прибутки та витрати в банку, обстежувати пацієнтів і ставити діагнози.

Переклад з російської Романа Трифонова

5 Уявіть майбутнє. Придумайте діалог людини і робота. Запишіть його, дотримуючись правил пунктуації, а потім розіграйте в ролях.

§45. Займенники 3 особи

1 Прочитай онлайн-розмову друзів. Усі вони використали у своїх повідомленнях займенники 3 особи. Назви ці займенники. На кого чи на що вказує кожен із них?

Вона блискуче зіграла роль у кіно!

Воно вже в кінотеатрах?

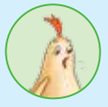

У нашому йде! Він працює з 10:00.

А вони й не знали!

2 Прочитай займенники в різних відмінках. Постав кожен із них у називний відмінок і запиши пари.

Зразок. *Її – вона, ...*

Її, їм, на нім, йому, нею, його, ними.

3 Розглянь таблицю відмінювання займенників 3 особи. Яку особливість мають форми орудного і місцевого відмінків, а також інколи родового і знахідного?

Відмінки	Запитання	Однина			Множина
		чол. р.	сер. р.	жін. р.	
Н. в.	*хто? що?*	він	воно	вона	вони
Р. в.	*кого? чого?*	його (до нього)		її (до неї)	їх (до них)
Д. в.	*кому? чому?*	йому		їй	їм
Зн. в.	*кого? що?*	його (на нього)		її (на неї)	їх (на них)
Ор. в.	*ким? чим?*	ним		нею	ними
М. в.	*на/у кому? на/у чому?*	на/у ньому		на/у ній	на/у них

4 Склади й запиши 4 речення, уживши займенники 3 особи однини і множини. Вкажи їх рід, число і відмінок.

§46. Мій день

1 Обговоріть у парі, чи схожі у вас розпорядки робочого дня. Поміркуйте, чи подібні вони до розпорядків інших четвертокласників / четвертокласниць в Україні. А в інших країнах? Чому? Що в розпорядку дня може бути спільним, а що — відмінним?

2 Послухай розповідь Івана або Іванки, які живуть в інших країнах. Розкажи, чим ваші дні схожі. А чим вони відрізняються?

svitdovkola.org/um4/media18

3 Що тобі сподобалося у відеорозповіді? За що можна похвалити дитину? А що не сподобалося? Які поради ти би міг / могла дати? Розкажи.

4 Запиши відео, у якому розкажи своїм однолітка з інших країн, як минає твій день. Скористайся порадами.

Поради для відеоблогера-початківця

- Продумай майбутню розповідь та запиши план.
- Подбай про композицію в кадрі: прибери зайві й недоречні предмети. Додай цікаві, наприклад поличку з книжками чи іграшки.
- Причепурися.
- Увімкни яскраве освітлення.
- Обери вдалий ра́курс, розташуй камеру на рівні очей. Запиши пробне відео та послухай себе.
- Говори гучно, чітко, уникай помилок і повторень.
- Жартуй та усміхайся при нагоді.

§47. Займенники з прийменниками

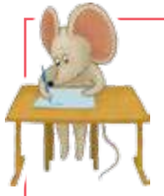

– Мовознаю, у мене виникла ідея, як зберегти ліси. Пропоную всі коротенькі слова писати разом – так заощадимо купу паперу.

– Е-е-е... Кожне слово, навіть коротесеньке, хоче мати свій особистий простір, як кожне мишеня – власну нірку.

1 Згадай коротесенькі слова. Запиши їх у різні групи: прийменники, сполучники, вигуки, частки, займенники. Скористайся підказкою на першому форзаці.

2 Пригадай, як пишуться прийменники з іншими частинами мови. Запиши пари: **прийменник + займенник**. З двома з них склади поширені речення.

з, зі, із, на, в, у

нами, тобою, мною, неї, вас, ньому, мені, нас

3 Знайди у творі Поліни місця, де займенники "склеїлися" з прийменниками. Запиши ці слова правильно.

Де я живу

Моя родина живе в будинку. Вньому п'ять кімнат. Одна – бабусина. Вній старовинні меблі. Мій старший брат також має окрему кімнату. Внього багато інструментів і сміття, бо він любить майструвати. І не любить прибирати. Моя кімната маленька, але гарна.

4 Визнач особу, число і відмінок виписаних займенників.

Мої твори

5 Опиши свою оселю або ту, про яку мрієш.

§48. Коли все йде шкереберть

1. Інколи в житті трапляються негаразди і здається, що все йде шкереберть. У такі моменти псується настрій, на серці шкребуться кішки та опускаються руки. Пригадай, чи бували такі періоди у твоєму житті. Що допомогло пережити їх?

2. Чи помічаєш ти, коли комусь із твоїх однокласників / однокласниць кепсько? Як заведено у вашому колективі — поглузувати з когось, хто не в гуморі, чи навпаки — підтримати?

3. Прочитай уривок про шведського хлопчика, який переживає не найкращий період у своєму житті. Хто допомагає йому? А кого підтримує він?

Без мами

За повістю Ульфа Старка “Сікстен”

Коли тато кричить, що їжа готова, Сі́кстен саме роздивляється шкарпетки, що колись були білими.

– Ти вже скоро? – питає тато.

– Так, скоро! – кричить Сікстен і морщить носа.

Немає ніякого чистого одягу. Немає навіть нічого напівчистого. Відколи пральна машина зламалася, його літнє вбрання жодного разу не пралося. У тата не дійшли руки її поремонтувати. Після того, як мама від них переїхала, у тата ні до чого не доходять руки.

Тепер усі літні футболки у великих плямах. А останні джинси Бобо заляпав йому в шкільній їдальні м’ясною підливою. Тож Сікстен заходить до кухні нескоро.

Тато вже почав снідати. Він наминає підсмажену шинку й печену картоплю. На Сікстеновій тарілці лежить чимала порція. Свій водійський піджак тато повісив на спинку стільця, адже сьогодні жарко, й сонце пече крізь нерівно повішені штори.

– Ну й погода! – каже тато, дивлячись у тарілку. – Почалося справжнє літо.

– Та-ак. Завтра закінчується навчальний рік.

Тоді тато зводить очі вгору. Він дивиться на Сікстена. А потім насуплює брови. Він оглядає сина з ніг до голови.

– Ти ж не підеш отак? – питає тато.

– Як отак? – перепитує Сікстен.

– У цьому вбранні, – каже тато.

– Чого це? – дивується Сікстен.

Він вдягнув лижні штани, які йому дуже тісні. А до них – підходящий светр. На ноги натягнув сірі вовняні шкарпетки. Сікстен сів на стілець і наколов на виделку шмат картоплі.

– І чого це я не можу так піти?

– Бо почалося літо! Надворі спека! З тебе глузуватимуть!

– Чого б це з мене глузували? – відповідає Сікстен. – Це справді найкраще з усього, що було, тату.

Тато всміхається і зітхає так голосно, що здається, наче то хтось відчиняє двері автобуса. Він не зводить ніжного погляду із Сікстена, який запихається шинкою.

Якусь мить Сікстен стоїть на порозі. Глибоко вдихнувши повітря, він з усіх сил намагається вдати із себе щасливу людину.

Сікстен вистрибує, як веселий маленький кенгуру, бо знає, що тато дивиться на нього з кухонного вікна. Так він дострибує аж до Юнте.

Юнте – Сікстенів найкращий друг. Він чекає його на своєму чорному велосипеді.

– Привіт! – каже Юнте. – Ти запізнився! Сідай до мене на велосипед і поїдеш, як король.

– Це вам сьогодні загадали тепло вдягатися? – питає Юнте, коли вони мчать з пагорба до центру на такій швидкості, що вітер куйовдить їм чуби.

– Ні. Це єдине, що було чисте. Зламалася пральна машина.

– Чого ж ти не сказав про це своєму татові?

– Казав! – зітхає Сікстен. – Але ж ти знаєш, який він.

Так, Юнте знає. Далі хлопці якийсь час їдуть мовчки.

Що ближче до школи, то більше пітніє Сікстен.

– Чорт, мене засміють, – зітхає він.

– Дурниці, – каже Юнте. – Ти думаєш, Бетховен дуже переймався тим, у що він одягнений?

– Мабуть, Бетховен не носив лижних штанів, – відповідає Сікстен. Та коли вони завертають на шкільне подвір'я, де біля флагштока стоїть усміхнена Емма, Сікстен усе-таки вдає, що він Бетховен.

Переклад зі шведської Галини Кирпи

4 Які емоції ти відчував / відчувала, читаючи уривок? А як, на твою думку, почувався головний герой твору? Чому?

5 Прочитай, як тато піклується про сина і як Сікстен намагається не засмучувати батька.

6 Знайди епізод, який ти вважаєш недостатньо детальним, і доповни його.

7 Випиши з тексту п'ять речень із займенниками. Займенники підкресли. Визнач рід і число особових займенників.

§49. Роль займенників

1 Прочитай іще один уривок із твору Ульфа Старка. Запропонуй назву для цього уривка.

Я – Сікстен, і я сиджу на канапі. У моїх руках сімейний фотоальбом. Я переглядаю всі фотографії, де є мама, тато і я сам. Ось мама сміється на камеру. Вона міцно тримає мене за руку. А позаду виблискує море. То було в Данії. Це остання фотографія, яку я вклеїв до альбому.

2 Знайди в поданому вище уривку займенники, що належать до 1 особи однини. Заміни їх займенниками 3 особи. Змінений текст запиши. Підкресли займенники.

Мої твори

3 Чи є в тебе улюблена світлина? Опиши подію, яка на ній зафіксована. Скористайся планом.

- Де було зроблено фото? Чим особливе це місце?
- Хто є на фото? Які емоції переживають ці люди?
- Чим ця світлина тобі подобається?

4 Які займенники ти використав / використала, описуючи улюблену фотографію? Підкресли їх. Яка роль займенників у твоєму творі?

Знайомся: автор!

Ульф Старк

(12 липня 1944 – 13 червня 2017)

Цей шведський письменник не боявся відвертої розмови з юними читачами, не оминав найважчих тем, чесно й з гумором писав про те, що хвилює дітей. У 2016 році він побував у Києві і презентував свої книжки "Чи вмієш ти свистати, Йоганно?" та "Диваки і зануди". *Про що би ти запитав / запитала автора, якби був / була на тому заході?*

Перевір себе

1 Прочитай уривок інтерв'ю, розміщеного на сайті новин.

Виставка роботів і трансформерів

Ми – Дмитро Міцик і Сергій Єременко, конструктори SDrobo Lab, давні друзі із Запоріжжя. За три роки спільними зусиллями створили понад двадцять експонатів, які тепер демонструємо на виставках, мандруючи містами України. Кожен трансформер і робот – як власна дитина, у кожному є часточки наших душ.

Спочатку це було хобі. За допомогою штангенци́ркуля, картону та клею ми створили макет нашого першого проєкту – славнозвісного робота Валлі з мультфільму, а потім і його залізну версію. Закінчили роботу приблизно за сім днів, радості не було меж. А вже на другий день після завершення взялися за створення подруги Валлі – робота Єви.

2 Прочитай твердження. Які з них істинні? Хибні твердження перетвори на істинні та запиши.

- Дмитро Єременко та Сергій Міцик конструюють роботів.
- За три роки створили понад двадцять експонатів.
- Майстри створили лише двох роботів – Валлі та Єву.
- Виставка роботів і трансформерів відбувається в Запоріжжі.

3 Випиши з тексту статті особові займенники. Визнач особу, рід та число кожного з них.

4 Переглянь свої твори та обери той, який тобі подобається найменше. Допрацюй його так, щоб він став кращим.

5 Яке завдання цього місяця виявилося для тебе найскладнішим? Чому? Що треба зробити, щоб наступного разу було легше?

Тренуйся мислити критично

1 Поміркуй, як варто ставитися до критичних зауважень щодо себе. Чиї зауваження слід брати до уваги, а чиї – ні?

§50. Звідки береться енергія?

1 Розкажіть одне одному, коли ви почуваєтеся енергійними. Опишіть цей стан, поміркуйте, від чого він залежить. Запишіть, що треба робити, аби так почуватися.

2 Прочитай притчу **Сергія Шепеля** та скажи, чому не справдилися очікування чоловіка. Який висновок ти зробиш із цієї притчі? Як можна поповнити свої сили?

Притча про чоловіка, який хотів набратися сил

Один чоловік захотів **заощадити** свою енергію і поповнити сили. Надумався він лягти в ліжко й так пролежати цілісінький місяць, лише **їсти** і нічого більше не робити.

Через місяць він подумав, що вже вдосталь накопичив сил та енергії. Але коли намірився встати, у **нього** запаморочилася голова, затремтіли ноги.

“Чому я такий **слабкий**? Сил у мене мало б побільшати, а я ледве на ногах тримаюся!” – дивувався він.

3 Виділені у притчі Сергія Шепеля слова поділи для переносу, за можливості — різними способами.

4 До слова **енергія** добери та запиши спільнокореневі слова, які належать до інших частин мови. З одним із них склади речення.

Читаріум

5 Діти завжди випромінюють купу енергії та цікавих ідей. І про це талановиті автори й авторки написали чимало чудових книжок. А юні читачі й читачки зазвичай радо дізнаються про витівки таких самих непосид, як вони самі. Прочитай одну з таких книжок.

§51. Дієслово

– Знову дієслово? Я вже стільки знаю про цю частину мови! Хіба є ще що вчити?

– Друже, обережніше. Найбільшим невігласом є той, хто думає, що все знає. Закладаюся, що наприкінці місяця ти зможеш назвати щонайменше три нові факти про дієслово. Тож нумо досліджувати!

1 Згадайте, що ви знаєте про дієслово. Сформулюйте запитання з цієї теми, поставте їх одне одному і вислухайте відповіді.

Пригадай

Дієслово — це частина мови, яка означає дію предмета і відповідає на запитання *що робить? що робив? що зробила? що робитиме? що зроблять?* **тощо.**

2 Випиши дієслова з притчі на с. 86. Постав до кожного з них запитання.

Не з дієсловами пишеться окремо.
Але якщо слово не вживається без не, то разом.
Наприклад: ***нехтувати****. Міркуємо: чи є слово* ***хтувати****? Ні. Отже, пишемо разом.*

3 Спиши поради, розкриваючи дужки.

1. Якщо бажаєш мати енергію для навчання у школі, (не)відмовляйся від сніданку. 2. Хто (не)навидить зарядку, позбавляє себе частини енергії. 3. Відчуття втоми виникає в задушливому приміщенні, тож (не)забувай його провітрювати. 4. Щоб добре працювати, не слід (не)хтувати відпочинком.

§52. Мені все до снаги!

1 Як приємно, коли маєш наснагу працювати, долати труднощі, допомагати іншим! Саме такі моменти з життя твоїх однолітків описали у своїх оповіданнях українські письменники. Прочитай деякі з них.

Силомір

За однойменним оповіданням Анатолія Савчука

У неділю приїхав до мене із села двоюрідний брат Федько. Пішли ми з ним до парку погуляти. Бачимо – юрба хлопчаків. У парку поставили силомір, і кожен хоче свою силу показати. Гупають по гумовому кружку дерев'яним молотком, але мало хто до середини шкали стрілку підбиває.

– Ну ж бо і ми спробуємо, – кажу Федькові.

– Добре, – погодився він.

Стали ми в чергу, чекаємо. Дивлюся я на Федька – якась неспортивна в нього фігура! Не те що в мене. От я й питаю:

– Федю, ти займаєшся спортом?

– Аякже, – каже. – Води з колодязя принести чи дров нарубати – завжди я!

– Ха, рубати дрова – хіба це спорт? – сміюсь я. – От я спортом займаюся по-справжньому! Гантелі вижимаю, еспандер розтягую, з грушею працюю... У тебе хоч груша є?

– Є, аж дві. Одна цього року всохла, а друга, лимонка, ще родить.

– Та я не про дерево тебе питаю, а про боксерську грушу! Бачив, у мене в коридорі мішок із піском висить? Ото і є груша. Я на ній удари відпрацьовую. Ось зараз дійде наша черга, побачиш, який у мене удар!

Нарешті підійшла наша черга. Узяв я молоток у руки, розмахнувся і як ударю по кружку! Стрілка більш як до половини підстрибнула.

– Отак! – кажу Федькові. – А тепер спробуй ти. Побачиш, наскільки в мене сильніший удар!

Він нічого не відповів, поплював на долоні, узяв молоток, розмахнувся і вдарив.

– Ого! – загукали хлопчаки.

Дивлюсь – а стрілка аж на вершечку шкали опинилася! Не чекав я такого.

– Ну й ударчик у тебе! – кажу. – Як це тобі вдалося стрілку аж під верх підбити?

Федько усміхнувся.

– А я уявив собі, – каже, – що в мене в руках не молоток, а сокира, а то не гумовий кружок, а сучкувате поліно, і мені конче треба його розколоти!.. Ну, що, ще по разу спробуємо?

– Ні, – кажу, – краще ходімо купимо морозива...

2 Якими ти уявляєш собі персонажів оповідання "Силомір"? Які риси характеру притаманні кожному з них? Чому герой оповідки не похвалив брата за досягнення? Які почуття, на твою думку, переживав хлопчик у цей момент?

3 Яка розмова відбулася між братами, коли вони стояли в черзі на силомір? Прочитайте в особах, передавайте емоції персонажів інтонацією.

4 Випиши з першого абзацу твору А. Савчука дієслова. Визнач, зі словами яких частин мови вони пов'язані. Зроби висновок. Побудуй звукові схеми виписаних дієслів.

Мокра та суха сорочки

За однойменним оповіданням Василя Сухомлинського

У матері двоє синів – Іван і Сергій. Коли почалися літні канікули, мати сказала їм:

– Беріть, хлопці, сапи та йдіть на роботу.

Ще й сонце не сходило, збудила мати синів. Узяли вони сапи й пішли прополювати соняшники. Увечері хлопці

повернулися з роботи. В Івана мокра сорочка, у Сергія – суха.

Умилися хлопці, повечеряли. Іван ліг спати, бо завтра знову на роботу. А Сергій вийшов на подвір'я, сів на лавці та й сидить.

Сплять уночі сини. А мати сидить над ними. Подивиться на Івана – усміхнеться. Подивиться на Сергія – тяжко зітхне.

5 Про що свідчила суха сорочка, а про що – мокра? Чому мати зітхала, дивлячись на Сергія? Коли в тебе буває "мокра сорочка"?

6 Відшукай в оповіданні речення, що відповідає схемі:

А ____ ____ ....., ____ ..... та й ____.

Чи є в цьому реченні слова, у яких кількість звуків і букв неоднакова? Чим зумовлена така розбіжність? Поясни.

Усі такі уважні...

За однойменним оповіданням Кузька Кузякіна

Зранку шкільне подвір'я заповнювалося велосипедами й самокатами – це з'їжджалися на уроки діти. Першим із них щастило знайти вільні місця на велопарковці. Інші пристібали свій транспорт до стовпчиків чи дерев. Даринка також приїхала до школи на велосипеді. Свій новенький бузковий велосипед дівчинка припаркувала попід парканом – так його було видно з вікна класу.

– Агов, Даринко, у тебе колесо спустило! – раптом гукнув Вітько.

Дівчинка помацала шини – заднє колесо справді пом'якшало. А вона й не помітила, поки їхала... Засмучена пішла до класу.

На перерві підбіг Артурчик і поважно повідомив:

– У твого велосипеда колесо спущене.

Нагадали про це Даринці й Гліб з Оленкою. Потім Остап, Максим, Улянка, Оля...

Після уроків діти порозбирали свої велосипеди та самокати, пороз'їжджалися батьківськими автівками чи розходилися пішки. Подвір'я спустіло.

– У тебе колесо спущене, – сказав Матвій, останнім відстібаючи від паркана велосипед.

– Та знаю я! – роздратовано відповіла Даринка. – Бувай!

– Чекай ще "бувай", – ображено буркнув Матвій. А потім витяг із рюкзака насос і накачав колесо.

– На якийсь час вистачить. Умієш заклеювати?

Даринка похитала головою.

– Треба зняти колесо, відвернути й гарно обмацати покришку, витягнути з неї шпичку. Аж тоді заклеїти камеру, – пояснив Матвій.

– Охо-хо... – зітхнула Даринка.

– Та я теж не зовсім умію! – розсміявся хлопчик. – А тато заклеїть. Гайда, нам же в один бік!

7 Чому всі діти говорили Даринці про спущене колесо? Як гадаєш, якою була її реакція? Як ти розумієш заголовок твору? До чого діти були уважними, а до чого – ні?

8 Склади три речення про подію, описану в оповіданні Кузька Кузякіна, уживши дієслова з часткою **не**.

9 Поміркуй, чи вмієш ти помічати ситуації, коли варто комусь допомогти. Згадай, що відчуваєш у такі моменти.

§53. Подорож у часі

1 Поспостерігай за змінами в поданих дієсловах. Що змінюється у значенні слова? Зроби висновок. Запиши і зміни будь-які два дієслова.

Працю**ю** – працюва**л**а – працюва**ти**му

Каж**уть** – каза**л**и – каза**ти**муть

Їд**е** – їха**в** – їха**ти**ме

Дієслово змінюється за часами. Їх три: теперішній (*що робить?*), **минулий** (*що робив?*) **і майбутній** (*що робитиме?*).

2 Пограйте в гру "Подорож у часі". Оберіть, куди подорожуватимете: у минуле чи в майбутнє. Нехай хтось із вас називає дієслово в теперішньому часі, а інший / інша змінює його на обраний час, а потім називає своє слово в теперішньому часі.

Мої твори

3 Прочитай есе Андрія. Чи ти погоджуєшся з автором? Запиши власні міркування з цієї теми.

Чому я роблю добрі справи?

Я люблю робити цікаві справи у вільний час: дивитися відео на планшеті, ганяти у футбол, грати в настільну гру "Зоряні війни". Але інколи треба допомагати дорослим.

Наприклад, я часто допомагаю своїй бабусі. Рву бур'ян, ходжу за покупками, витираю пил. Це не так цікаво, як грати. Але це добрі справи.

Ти маєш робити добрі справи, щоб не було соромно.

§54. Неозначена форма дієслова

– Мовознаю, ти точно маєш щось нове про дієслово? А то в мене вже виникли сумніви...

– Яке ти нетерпляче! Перш ніж учити щось нове, слід добре повторити все, що знаємо. А тепер уперед, до незвіданого!

1 Спиши прислів'я і підкресли дієслова. Постав до кожного дієслова запитання, визнач час.

- Чесно жити – правді служити.
- Поки не упріти, доти не уміти.
- Добре чути далеко, а зле – ще далі.

Неозначена (початкова) форма дієслова відповідає на запитання *що робити? що зробити?*. **Вона не вказує ні на час, ні на особу, ні на кількість виконавців дії.**

2 Відшукай пару антонімів у прислів'ї в завданні 1. Випиши їх у зошит.

3 Постав дієслова з перших трьох речень оповідання А. Савчука "Силомір" у початкову форму й запиши. Що в них спільного?

4 Постав кожне з поданих дієслів у неозначену форму. Запиши пари слів.

Зразок. *Біжить – бігти.*

Зеленіє, похвалила, читаєш, говоритиму, відпочив.

5 Склади й запиши речення із дієсловами в неозначеній формі. Чи є в них підмети?

§55. Енергія грошей

1 Не завжди дорослі діляться з дітьми інформацією про фінанси. Але ж вам не лише цікаво, а й життєво необхідно з'ясувати, як користуватися цим ресурсом розумно. Обговоріть, що ви знаєте про гроші, і складіть інфографіку.

2 Запиши три запитання про фінанси, які тебе цікавлять, і поміркуй, де можна знайти відповіді на них.

3 Прочитай прислів'я та поясни його зміст.

Копійка гривню береже.

4 Спиши, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені букви. Підкресли дієслова, визнач їх час.

У (К/к)иївс●кій (Р/р)усі ще за часів (В/в)олодим●ра (В/в)●ликого, тобто понад 1000 років тому, почали карбувати золоті й срібні монети – златники й сріблянники. На таких монетах обов●язково зображували (К/к)нязя, а з іншого боку – княжий герб, тризуб. Ці гроші згодом стали називати гривнями. Тож сучасні гривні мають давню історію!

Читаріум

5 Книжок для дітей про гроші не так уже й багато. З однією з них ти ознайомишся цього тижня. Якщо тебе зацікавить тема фінансової грамотності, прочитай книжку повністю.

§56. Теперішній час дієслова

1 Поспостерігай за тим, як змінюються дієслова теперішнього часу. Зроби висновок.

Число	Особа	Запитання	Приклади
Однина	1 ос. (я)	*що роблю?*	купую, плачу, заробляю
	2 ос. (ти)	*що робиш?*	купуєш, платиш, заробляєш
	3 ос. (він, вона, воно)	*що робить?*	купує, платить, заробляє
Множина	1 ос. (ми)	*що робимо?*	купуємо, платимо, заробляємо
	2 ос. (ви)	*що робите?*	купуєте, платите, заробляєте
	3 ос. (вони)	*що роблять?*	купують, платять, заробляють

2 Напиши речення про те, хто що зараз робить у твоєму класі, використавши різні особові займенники і дієслова в теперішньому часі.

3 Прочитай віршик **Ніни Андрусич**, який допоможе тобі вживати слово **гривні** без помилок. Склади і запиши власні речення про те, скільки коштує проїзд в автобусі, твій улюблений смаколик, книжка тощо.

Хто хоче **гри́вні** мати,
Той має пам'ятати,
Що **гри́вня** – зроду
Жіночого роду.
Як матимеш **гри́вень** багато,
Не варто про це забувати.

4 Запиши дієслова **шепотіти**, **читати**, **допомагати** у другій і третій особі однини та множини теперішнього часу.

Зразок. *Лікувати – лікуєш, лікує, лікуєте, лікують.*

§57. Як стати заможними

1 Німецький письменник і бізнесмен Бодо Шефер вирішив навчити дітей правильно розпоряджатися грошима, але зробив це в оригінальний спосіб — через незвичайного песика, персонажа своєї повісті. Прочитай уривок твору та випиши з нього поради, які можуть бути корисними для тебе.

На шляху до мрії

За книжкою Бодо Шефера "Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей"

Дівчинка Кіра знаходить пораненого пса. Він уміє говорити і знає все про гроші. Пес Мані дає Кірі завдання скласти список "10 причин, чому я хочу стати заможною". Наступного дня вони розмовляють у секретному місці.

– Кіро, прошу тебе ще раз передивитися список і обвести кружальцем три найважливіші, на твою думку, пункти.

Дуже важко було зробити вибір, та, зрештою, я впоралася:

1. Полетіти наступного літа за програмою обміну до США.
2. Придбати комп'ютер, бажано ноутбук.
3. Допомогти батькам розрахуватися з боргами.

– Дуже добрий вибір! – захоплено вигукнув Мані.

Я запишалася від похвали, однак не цілком розуміла сенс цього завдання. Мані пояснив:

– Більшість людей самі до пуття не знають, чого хочуть. Хіба те, що прагнуть більшого. Уяви собі, життя – це величезний торговий дім "Товари поштою". Якщо ти напишеш їм, що хочеш одержати більше, – найімовірніше не одержиш нічого; так само якщо попросиш вислати щось гарненьке. Ми повинні чітко знати, чого хочемо.

Але я мала сумніви.

– Чи означає це, що всі мої визначені бажання здійсняться?

– Для цього, звісно, треба щось і самій зробити, – відповів Мані. – Але перший важливий крок ти вже зробила.

– Записавши, чого хочу? І це спрацює? – засумнівалася я.

Мані серйозно глянув на мене.

– Якщо ти вже заздалегідь сумніватимешся в успіху – ні. Треба не пробувати, а діяти! У голові того, хто робить пробні кроки, підсвідомо закладено сумнів: може, у нього нічого не вийде. Жодних спроб! Або ти щось робиш, або ні!

Я надовго замислилася. Хтось, кого я дуже добре знала, часто так і казав: "Я спробую зробити те чи інше...". Мій тато, хто ж іще! Щодня я чула, що ось сьогодні він спробує залучити нового клієнта, але здебільшого з того нічого не виходило. Мані, мабуть, таки мав рацію. Цілком можливо, що успіх справи залежить саме від цього слова. Тож я вирішила спробувати більше не вживати слова "спробувати".

Мані раптом стиха загарчав. От халепа, я ж знову сказала, що спробую... Не буду пробувати, а просто ніколи більше не промовлю цього слова. Мані не зводив з мене очей.

– Нелегко, правда? – запитав він і продовжив: – Ще ти повинна завести собі конверти бажань.

– Конверти бажань? – перепитала я без ентузіазму.

Мані засміявся:

– Так, бо без грошей не бачити тобі Каліфорнії. Береш звичайний конверт і перетворюєш його на скарбничку. Надписуєш на ньому своє бажання. Для кожної мрії – окремий.

2 Який урок дав Мані своїй господині? Чому цей урок, на думку лабрадора, такий важливий?

3 Що розповів песик про сумніви перед виконанням справи? Прочитай. Чи погоджуєшся ти з думкою Мані? Чому?

4 Випиши з тексту по три дієслова в різних часових формах. Постав кожен із них у неозначену (початкову) форму.

Де взяти гроші?

За книжкою Бодо Шефера "Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей"

У школі думками я витала далеко. Навіть жодним словом не перемовилася з Монікою, моєю щирою товаришкою, з якою ми разом сидимо за партою.

Після уроків Моніка наздогнала мене.

– Що з тобою? Захворіла чи, може, щось загубила? Посварилася з батьками? Невже знайшовся господар Мані?..

– Пальцем у небо, – урвала я подругу, бо інакше вона не замовкла би довіку. – Мені потрібні гроші, багато грошей і негайно.

Моніка здивовано глянула на мене.

– Чом би не попросити в дідуся з бабусею?

– Моніко, мої дідусь із бабусею самі заледве дають собі раду... – дорікнула я.

Родина Моніки була надзвичайно заможною, не те що моя...

– То попроси у своїх дядьків і тіток.

– Ти мене дратуєш... Я не маю багатих родичів.

– Гаразд, – не здавалася Моніка. – Хай ніхто не зможе дати тобі грошей, але я знаю одне: ти занадто легко опускаєш руки, навіть не намагаєшся знайти вихід із ситуації... Так і справді нічого не досягнеш!

Я нашорошила вуха. Щось схоже мені казав Мані. Може, у цьому й справді є частинка правди.

Переклад з німецької Наталі Іваничук

5 Що ти можеш порадити Кірі?

6 Які вислови використані в тексті, щоб сказати, що Кіра почала уважно слухати; що Моніка помилилася; що дідусь із бабусею обмежені у фінансах? Випиши їх до своєї "Кишеньки слів".

§58. Майбутній час дієслова

– Мовознаю! Можна, далі я саме? У майбутньому часі, певно, теж є й числа, й особи.

– От візьми й досліди. Разом з учнями та ученицями.

1 Перевірте припущення Пишеняти, що дієслова в майбутньому часі змінюються за особами та числами. Зробіть висновок.

2 Запиши подані дієслова у формі майбутнього часу.

Зразок. *Писати – писатиму, буду писати.*

Просити, говорити, дивитися, сміятися, мріяти.

3 Спиши, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені літери там, де треба. Підкресли дієслова, визнач час кожного з них.

– Дам тобі важливу пораду, – вів далі Мані. – Насамп●ред завжди виконуй усе заплановане, навіть коли на твоєму шляху поставатимуть перешкоди. А щоб (не)зійти з цього шляху, зав●ди журнал досягнень і вимал●овуй (у)ньому уявні картини свого майбут●н●ого життя. (*Бодо Шефер*)

4 Уявіть, що домашній улюбленець звернувся до вас людською мовою та ще й із доречними порадами. Інсценуйте діалог. Потім поміняйтеся ролями. Чи вдається передати подив?

Мої твори

5 Уяви, яким буде твоє життя, коли тобі виповниться 25 років. Напиши есе про те, яким / якою ти будеш і що робитимеш. Підкресли всі дієслова в майбутньому часі.

§59. В Україні — весна!

1 Подивися відео з квадрокóптера, зняте над Україною з висоти пташиного польоту:

svitdovkola.org/um4/media19

Які почуття виникли в тебе під час перегляду? Що для цього зробили автори відео?

2 Прочитай вірш спочатку мовчки, а потім одну строфу "голосом весни". Придумай, кого ще хоче розбудити весна. Як вона може це казати? Запиши свій варіант.

Як весна всіх будила

Ти, берізко біла,
чом **стоїш** без діла?
Розпускайся, прибирайся,
з ясен-сонечком вітайся.
Ти, мала тополе,
вибігай у поле.
Розпускайся, прибирайся,
з ясен-сонечком вітайся.
Ти, густа калино,
розбуди шипшину.
Розпускайтесь, прибирайтесь,
з ясен-сонечком вітайтесь.
Ти, чорнява вишне,
на край саду вийшла.
Розпускайся, прибирайся,
з ясен-сонечком **вітайся**.

Галина Кирпа

3 Розбери за будовою слова **берізко**, **чорнява**.

4 Випиши з вірша Г. Кирпи "Як весна всіх будила" речення зі звертаннями. Підкресли головні та другорядні члени речення. Визнач час дієслів. Побудуй звукові моделі виділених слів.

§60. Правопис закінчень дієслів

– Мовознаю, щось я вагаюся, як писати: сядимо чи сядемо. І перевірне слово дібрати не можу. Є якийсь секрет?

– Це непросте запитання. Але й ти, й учні та учениці здатні з ним упоратися! Я певен!

Найчастіше правопис закінчень перевіряють за 3 особою множини. Запам'ятай віршик-підказку і не робитимеш помилок.

-уть та -ють — е чи є несуть.
-ать та -ять — з и та ї сидять.

Зразок. *Сядуть – сядемо, говорять – говориш.*

1 Запиши подані слова, заповнивши пропуски. Коли варто вдатися до перевірки? А коли й так зрозуміло, яку літеру писати?

Каж ш, говор мо, їд те, сид ш, пиш те, прос ш, сто ш, чита те.

2 Запиши прислів'я, замінюючи дієслова в дужках відповідною особовою формою теперішнього чи майбутнього часу. Підкресли орфограми в закінченнях дієслів. Поясни значення прислів'їв.

1. Від своєї тіні не (сховатися). 2. Кожний цвіт на своєму стеблі (розпускатися). 3. П'ять днів ти (робити), а два (відпочивати). 4. Кожен звір своєї стежини (триматися). 5. І каші ми не (хотіти), і по воду не (піти).

3 Склади і запиши два речення, використовуючи дієслова теперішнього часу в другій особі однини та множини.

§61. Друзі природи

1 Прочитай текст і уяви описане. За бажання намалюй ілюстрацію. Про які цікаві факти з життя рослин і тварин ти довідався / довідалася з казки? Яким, на твою думку, є ставлення письменниці до природи? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.

Кульбабка

За однойменною казкою Оксани Іваненко

Щороку сніг раптом робився водою, і швидкі струмки наввипередки бігли вниз по долинах. І вже всі знали, що разом зі струмками біжить весна.

На небі сонце сміялося так, що не відповісти йому усмішкою було би просто нечемно. Тому всі ходили і сміялися.

Струмки нишпорили по левадах, по луках, а один із них вирішив навіть побігти під землю. Там він усім сказав, що вже весна, і всіх переполошив.

Звичайно, зернятам, що потрапили туди торік, було дуже нудно лежати. Куди не повернешся – скрізь земля. Але від струмка вона стала м'якою – швидше, швидше в невідомий сонячний світ! Потяглися із зерняток тонкі зелені паростки та обережно, щоб не забруднити своїх свіжих листочків, почали витикатися з чорної землі.

Вилізла і маленька кульбабка.

– Добридень! – сказала вона привітно травичці.

– Добридень! – сказала вона тополинці.

– Добридень! – сказала вона сонцю.

– Чому ж ти не вітаєшся до мене, до вітру? – раптом почула вона сердитий голос, і її ніби хтось штовхнув.

– Але ж я не бачу вас! – відповіла скромно кульбабка. – Коли б я бачила вас так, як сонце, як тополю, як траву, я б, звичайно, і вас привітала.

– Хіба ти не знаєш, що я найдужчий у світі? – закричав вітер. – От захочу й зірву тебе і занесу ген-ген!

– Не треба мене рвати, вітре! – заблагала кульбабка. – Мені тут так добре, а коли ти зірвеш мене – я зав'яну, помру.

Та вітер не послухав, заметався, загойдав усі дерева і квіти.

– Пригинайся до землі! Тримайся міцніше! – шепотіла тополинка. – Ти така маленька, і стеблинка в тебе м'яка – він не зломить тебе. Тримайся міцніше.

І справді, нічого не вдіяв вітер із кульбабкою, повіяв, посердився і полетів собі далі, а вона тільки міцнішою стала.

2 Вигадай і запиши продовження казки, а потім прочитай її повністю.

svitdovkola.org/um4/media20

3 Знайди в уривку казки "Кульбабка" речення з однорідними присудками. Спробуй усно залишити в реченні тільки одне дієслово або скласти прості речення з кожним із цих присудків. Як змінюється враження від речень?

4 Випиши з твору Оксани Іваненко п'ять дієслів (на вибір). Визнач час, особу, число кожного з них.

5 Придумайте весняні розмови квітів, ромашок, птахів тощо. Зробіть ляльки і підготуйте інсценівки. Влаштуйте фестиваль театральних мініатюр "Весняні діалоги".

6 Напиши відгук про один із діалогів.

7 Прочитай уривок із вірша. Поміркуй, чому автор звернувся до лісу з такою промовою.

Розмова з другом

Ліс зустрів мене як друга
Тінню від дубів крислатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шéмранням осик.
І до друга я звернувся
Із промовою такою:
Ти рости на втіху людям,
Отіняй кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,
А за кожну деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі дерева.

Максим Рильський

8 Склади три запитання за змістом поезії Максима Рильського. Постав їх однокласникам та однокласницям і вислухай відповіді.

9 У поезії зазвичай багато образів. Щоб зрозуміти їх і відчути їхню красу, варто замислитися над кожним. Чому березу поет назвав сумною? Чому нам її смуток може бути дорожчим за радість? Чому в кленів лапи? Поміркуй.

Знайомся: автор!

Максим Рильський

(19 березня 1895 – 24 липня 1964)

Видатний український поет, який у своїх віршах надзвичайно майстерно оспівував красу природи й почуттів людини. Його перший вірш був надрукований, коли юному поету було лише 12 років. Максим Рильський чудово грав на фортепіано. Музики його вчив сам Микола Лисенко – видатний український композитор. *Чи відчуваєш ти музику в поезії М. Рильського?*

§62. Правопис особових закінчень дієслів

1 Спиши слова, вставляючи пропущені літери. Поясни свій вибір. Познач закінчення.

Вивча✿ш, лет✿мо, біж✿ш, чита✿ш, бач✿ш, чу✿мо, їд✿те, роб✿ш, малю✿ш, сніда✿те.

Обережно: суржик!

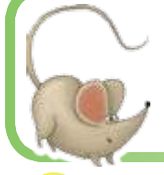

правильні

– Ура! Я знайшов ~~вірні~~ відповіді!

– Вірні – друзі, а відповіді – правильні.

2 Спиши вірш, вставляючи пропущені букви. Поясни правопис закінчень дієслів.

Ми з Оверком друж✿мо,
жив✿мо – не туж✿мо:
разом ход✿мо до школи,
поруч в класі сид✿мо,
разом з школи ід✿мо
і не свар✿мось ніколи.
Ми з ним діл✿мось усім,
бо на те ж ми друзі з ним!

Ігор Муратов

3 Згадайте і розкажіть яскраві історії про те, як ви насолоджувалися дружбою з кимось. А потім хай хтось інсценує почуте, намагаючись яскраво передати емоції друзів.

- Що ти відчуваєш, коли бачиш, як хтось показує твою історію?
- Спробуй показати те, про що розповів хтось із класу, навіть якщо соромишся. Це дуже цікавий досвід.

4 Обговоріть у парі, чи лише з людьми можна дружити. З ким або з чим іще? Як саме має проявлятися така дружба? Запропонуйте різні варіанти.

§63. Відчути біль і радість Батьківщини

1 Згадайте, про які складні періоди в історії України ви читали в літературних творах: війни, голодомори, революції, боротьба за незалежність. Чим запам'яталися ці твори?

2 Об'єднайтеся у дві групи і влаштуйте дискусію. Підготуйте аргументи на захист однієї з наведених думок, а потім обговоріть.

- Дітям потрібні лише веселі книжки про добрі події.
- Дітям важливо знати правдиву історію своєї держави, навіть про сумні події.

3 Прочитай вірш. Які картини постають у твоїй уяві? Опиши.

Живи, Україно, живи для краси

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.
До суду тебе не скують ланцюги,
І руки не скрутять ворожі:
Стоять твої вірні сини навкруги
З шаблями в руках на сторожі.
Стоять, присягають тобі на шаблях
І жити, і вмерти з тобою,
І прапори рідні в кривавих боях
Ніколи не вкрити ганьбою!

Олександр Олесь

4 Пригадай інші вірші, у яких поети звеличують Україну.

Читаріум

5 Поміркуй, хто може порекомендувати тобі художні твори з історії України. Зверніться до цієї людини і прочитай книжку, що вона порадить.

§64. Минулий час дієслова

1 Утвори від поданих дієслів форми минулого часу. Запиши їх і прочитай партнеру / партнерці по завданню. Чи однакові слова ви утворили? Чому?

Веселитися, досліджувати, презентувати.

2 Поспостерігай за змінюванням дієслів минулого часу. Зроби висновок.

Число	Рід	Запитання	Приклади
Однина	чоловічий	*що робив?* *що зробив?*	*захищав* *захистив*
	жіночий	*що робила?* *що зробила?*	*захищала* *захистила*
	середній	*що робило?* *що зробило?*	*захищало* *захистило*
Множина	–	*що робили?* *що зробили?*	*захищали* *захистили*

3 Випиши з тексту дієслова минулого часу. Визнач рід і число кожного з них.

Народ не забув про славного опри́шка Довбуша й оспівав його в кращих своїх піснях та оповив його постать легендами. Він постав героєм, який боровся з багатіями. Не вірять люди в смерть народного захисника, його іменем освячують кожне примітне місце, гору, дорогу, криницю.

4 Від поданих дієслів утвори форми минулого часу. Склади з ними словосполучення. З одним словосполученням склади й запиши речення.

Розповідати, перемогти, берегти, радіти, шанувати.

§65. Про події 1986 року

1. Чи відомо тобі, чим відзначився в історії 1986 рік? Цього року сталася аварія на Чорнобильській атомній станції, наслідки якої ми відчуваємо й дотепер.
2. Довідайся, хто з твоїх рідних може поділитися спогадами про Чорнобильську трагедію.
3. Прочитай уривок із книжки сучасної української письменниці про ці події. Зверни увагу на мовлення бабусі й поміркуй, чому авторка залишила неправильні слова.

Прабабусина таємниця

За книжкою Катерини Міхаліциної "Квіти біля четвертого"

– Ба-а-а! Я вдома!

Ляснули вхідні двері. Стаська, розв'язуючи шнурівки на правому кеді, пострибала на лівій нозі до кухні. Сухенька бабуся у вицвілій хустці завмерла біля столу. У неї в руках були пучки якогось зілля. Стаська підстрибнула до прабабусі, цьомнула її в щоку, гупнулася на табуретку.

– Навіщо воно тобі, бабуню? – тихо спитала.

– То зіллє мені домом пахне, – зітхнула та.

– Домом?

Стасьці здавалося, що їхня квартира пахне чистотою і трохи татовими парфумами.

– Не твоїм домом, моїм. Рідним. Старою дерев'яною хатою, де ми з хазяїном, прадідом твоїм, усе життя прожили. І народилась я там же. У хаті тій. Вікна в неї сині-сині були, як небо. І двері. А за двері вискочиш – там і ліс недалечко, і річечка тече, Болотнею зветься.

Дівчинка нахилилася над присохлими вже гілочками, наморщила носик:

– Гірким пахне.

– А як по-другому? То ж полин, дитинко. У нас його росло багато. Зломиш було стеблину, натреш голі руки та

ноги – і ніяка комарина не вкусить. Його іще чорнобилем називають. І назва ця тяжка і страшна... Відібрав дім у мене родимий, із коренем мене вирвав та по світу пустив...

У старенької затремтів голос. Дівчинка стрепенулася.

– Хто в тебе дім забрав? Рослинка ця?

А що, може, то монстр якийсь безневинною рослиною прикинувся, приспав увагу, а потім – р-р-раз?! Далі Стаська додумати не встигла, бо погукала мама. Прабабуся притиснула палець до вуст і подивилася на неї якось довірливо і переконливо.

Усю ніч дівчинці снилися то гігантські волохаті бур'яни з кігтями й іклами, то комп'ютерна гра "Зомбі проти рослин", де вона була кулею і літала від одних до інших. Бр-р-р!

Наступного ранку дівчинка вмостилася біля прабабусі:

– Ба! Ти ж розкажеш мені, хто в тебе дім відібрав?

– А ти й правда то все знать хочеш?

– Так! Будь ласка, будь ласка, будь ласочка!

– Ну то слухай. Добре нам жилося в тому селі. Ми з прадідом твоїм хазяйство мали, земельку, картоплю вирощували, і бурячок, і морквичку... То квітень був, субота, двадцять шосте число. Сонечко гріло вовсю. Хазяїн мій на поле зрання пішов, а я в хаті поралася. Раптом серце мені як заб'ється. Та так млосно стало. Аж тут хазяїн прибігає. "Біда, – каже, – жінко. Люди говорять, шо аварія на Чорнобилі вночі сталася. Велика аварія, страшна. І ніхто толком не знає, шо робить". А Чорнобиль, дитинко, – то станція така атомна, шо електрику робить. Потім рибалки, які на нічну ловлю ходили, переказували, будь-то бачили в небі стовп сяючий прямо над станцією.

Потім приїхали в село дозиметристи – воєнні, зі щотчиками в руках, які радіацію мали показувати. Ходили всюди: і по хаті, і по хліві та на городі. І сказали, що радіація у нас висока. Після тих "гостей" уже багато хто із села виїхав. А тоді по телевізору про аварію розказали, про вибух на Чорнобильській станції. То вже весь світ, значить, про нашу біду довідався. Олюня, дочка наша, дзвонила, просила, щоб ми прутенько їхали. Та як хату покидати і корівку-кормилицю?..

У кінці прикотило до нас якесь начальство велике та об'явило, що наша Болотня попадає в зону відселення. Зібратися треба і вийти. Брати з собою найнеобхідніше. "А худобу ж куди? А котиків-собачок?". "Оставляйте, – кажуть. – Заразні вони, радіоактивні". І зараз серце болить, як згадую.

Були ми з прадідом твоїм людьми, а стали чорнобильцями. Полин чорну стеблину має, а в нас отут-во, – постукала себе кулаком у груди, – після радіації страшної і невидимої шось чорне уляглося і вже стільки літ не відступається.

У кімнаті стало так тихо, що старий годинник із зозулею, здавалося, не цокав, а гупав об стіну молотками.

– Я от іше шо сказать тобі хотіла, внученько. Хоч яка наша земля поліська і заражена, і спустошена, а даровитих людей родить, як-от та художниця Марія Приймаченко, що звірі невидані малювала. То хай по них її і пам'ятатимуть. По них, а не по страхіттях усяких. По піснях і казках, по вишитих рушниках, як у мами моєї, по малюнках, як у тої Марії...

4 Що пережила бабуся, переповідаючи події минулого своїй правнучці? Розкажи.

5 Випиши речення, яке тебе найбільше вразило.

§66. Дієслова на -ся і -сь

1 Прочитай слова та поспостерігай, як вони вимовляються.

Боїшся, сміємся, граємося, купаємся, ховаємся.

Вимовляй: сміє[с': а], бої[ц': а], ховаю[ц': а].
А пиши: сміємся, боїться, ховаються.

2 Прочитай есе Руслана про уроки української мови та читання в 4 класі. Як гадаєш, який план він склав, перш ніж писати текст?

Я люблю уроки української мови та читання, хоча мені складно запам'ятовувати правила та писати охайно.

Найбільше я люблю, коли ми влаштовуємо обговорення угрупах. Тоді я дізнаюся більше про своїх друзів. А це цікаво. Мені подобаєця читати твори про прегоди.

На уроках я дізнався багато образних висловів, а ще про різні частини мови. Я навчився знаходити книжки, які мені цікаво читати.

3 Знайди слова, які Руслан написав із помилками, та запиши їх правильно. Поясни, яких правил не знає хлопчик.

Мої твори

4 Напиши есе про свої враження від уроків української мови та читання в 4 класі.

Пишеня, де ти є? Ось уже й минув місяць. Вдалося тобі дізнатися щось нове про дієслово?

5 Що відповість Пишеня? А ти?

Перевір себе

1 Прочитай вірш про одне з державних свят нашої країни. Які слова допомагають авторці передати піднесений настрій? Запиши їх і визнач частини мови.

Великдень

Ясне сонце на Великдень в небі заграє.
У родинах українських свято настає!
Світлі дзвони великодні чути там і тут,
Бо Христос воскрес сьогодні – веселя я люд!
Йде до храму вся родина. Свічечки горять.
І слова молитви линуть. Божа благодать.

Тетяна Строкач

2 Випиши з вірша Т. Строкач усі дієслова у дві колонки: у першу — у неозначеній формі, у другу — в інших формах.

3 Зміни теперішній час виписаних дієслів на минулий і майбутній. Склади і запиши з одним із них питальне речення.

4 Запиши дієслово, у якому у вірші пропущені літери.

Кишенька слів

5 Вибери з підказки значення кожного фразеологізму і запиши вислови до свого нотатника "Кишенька слів".

Намотати на вус. Дерти кирпу. Тримати хвіст бубликом.

Підказка: *поводитися гордовито, зберігати оптимізм, запам'ятати.*

За допомогою одного з висловів розкажи про когось із персонажів творів, які ви читали цього місяця.

6 Напиши есе про радісну подію, яка трапилася з тобою весняного дня. Додай образні вислови, які допоможуть передати твій настрій.

7 Що тобі добре вдавалося на уроках української мови та читання цього місяця? А що можна було б зробити краще?

Тренуйся мислити критично

1 Прочитай комікс і поміркуй, чому не можна видавати чужу роботу за свою.

§67. Я можу!

1 Нехай кожен із вас напише на окремих аркушах справи, які може робити, оформить їх малюнками. Прикріпіть аркуші на плакат "Це ми можемо". Продемонструйте свої вміння та намагайтеся розширювати власні можливості.

Я можу затримати дихання на 45 секунд.

Я можу приготувати борщ.

Я можу заспівати "Червону руту".

2 Як варто реагувати, коли хтось демонструє виняткову майстерність? Обери варіант із запропонованих і поясни свій вибір. А як ти зазвичай реагуєш?

– Оце ти молодець! Я так ніколи не зможу.

– Теж мені! Світовий рекорд із затримки дихання – 22 хвилини.

– Я в захваті від твоїх умінь! Розкажи, як тобі вдалося цього досягти.

3 Перевір свої вміння з мови та читання. Які із записаних фраз ти можеш сказати про себе? Доведи.

- Я можу скласти і записати речення з однорідними присудками.
- Я можу дібрати спільнокореневі слова до іменника **дихання** та виділити в них корінь.
- Я можу дібрати синонім та антонім до прикметника **талановитий**.

Читаріум

4 Згадайте, яких видатних письменників і письменниць ви знаєте. Чому вважаєте їх такими? Порадьте одне одному їхні твори та оберіть один для читання цього тижня.

§68. Прислівник

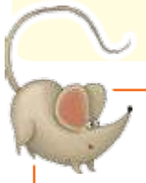

– Мовознаю, а правда, що я пишу **грамотно**, міркую **логічно**, запитую **мудро** і жартую **дотепно**?

– Так. Але за твоїм запитанням криється щось іще?

– Я придумало слова, які описують дії. І міркую: може, це родичі прикметників? Адже я **грамотне**, **логічне**, **мудре** і **дотепне**.

– Отже, нам час дослідити нову частину мови.

Прислівник — це незмінна частина мови, яка називає ознаку дії або пояснює, де, коли, як відбувається дія, і відповідає на запитання *як? коли? де? куди?* **тощо.**

1 Запиши в таблицю спільнокореневі слова з діалогу Пишеняти і Мовозная. Виділи корені.

Прикметник (*Пишеня яке?*)	**Прислівник** (*діє як?*)
грамотне	*грамотно*

2 Поміркуйте, як ви виконуєте різні дії, і доберіть прислівники. Запишіть словосполучення **дієслово + прислівник**.

Зразок. *Регочемо (як?) гучно.*

Вчимося, бігаємо, спимо, дружимо, пишемо.

3 Прочитай уривок із вірша **Ніни Калюжної "Білий бузок"** і знайди прислівник. Постав до нього запитання. Склади і запиши власне речення з цим прислівником.

Мамо, мамо, глянь швиденько:
Під вікном розцвів бузок,
Наче хмаронька біленька
Опустилася в садок.

4 З чим поетеса порівнює квіти бузку? А що вони нагадують тобі? Склади власні речення з порівняннями.

§69. Український геній

1 Прочитай початок оповіді про видатного українця.

Іван Франко

За книжкою Богдана і Наталі Тихолоз “Франко. Від А до Я”

Ця книжка розповідає про незвичайну людину, яка стала генієм, і про генія, що залишився людиною. Про коваленого сина з підгірського села, який не згасив у своєму серці іскор живого вогню з-під батькового молота.

Про особистість із винятковою працелюбністю і широким колом зацікавлень – від грибництва й рибальства до науки, літератури та філософії.

Це історія успіху. Історія “вічного революціонера” – творчого духу, який “тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю”. Історія людини, яка стала собою передусім завдяки власним зусиллям.

Він першим серед українських письменників спромігся заробити на хліб власним пером. Й очолив першу українську політичну партію. І першим поєднав вишиванку та європейський костюм. І ще багато в чому був першим.

Ця історія має початок, та не має кінця. Розпочавшись у бойківському селі Нагуєвичах 27 серпня 1856 року, вона мала б завершитися у Львові 28 травня 1916 року. Але триває донині...

2 Чому Івана Франка називають видатним українцем?

Читаріум

3 Прочитай твори Івана Франка для дітей.

Слова про Франка

За книжкою Богдана і Наталі Тихолоз “Франко. Від А до Я”

Поліглóт – людина, яка володіє багатьма мовами.

Іван Франко знав 19 іноземних мов: польську, чеську, словацьку, російську, білоруську, болгарську, сербську, хорватську, старослов’янську, литовську, давньогрецьку, латинську, німецьку, англійську, французьку, італійську, іспанську, іврит та їдиш.

Пóступ – основне поняття Франкового світогляду; неухильний рух уперед – сенс людської історії загалом і життя кожної особистості зокрема.

Івана Франка називають філософом поступу, оскільки у своїй праці “Що таке поступ?” він дав тлумачення цього поняття.

Жáрти – дотепи, витівки задля сміху.

Франко любив жартувати, умів дотепно відповісти. Одного разу навіть вийшов зі скрутної ситуації, розборонивши бійку і запропонувавши бешкетникам надиктувати лайки для нотатника.

Якось видатний сходознавець Агатангел Кримський умовляв Франка вивчати арабську мову: “При Вашому великому інтересі до арабських казок і при Ваших філологічних здібностях Вам піде це нетяжко. У нас немає нікого, хто міг би перекласти з оригіналу «Тисячу й одну ніч»”. “Мій дорогий друже! Я не можу дати собі ради з моїми власними ночами, а Ви хочете дати мені ще тисячу арабських”, – відповів Франко.

4 Накресли в зошиті таблицю та випиши в неї з тексту по два приклади слів кожної самостійної частини мови. Скільки стовпчиків має бути в таблиці? А скільки рядків?

5 Переконайся, що Іван Франко мав чудове почуття гумору, — прочитай уривок з його казки. Увага! В уривку багато старовинних слів — шукай їх значення у "Тлумачку".

Абу-Касимові капці

За однойменною казкою Івана Франка

У Багда́ді, славнім місті,
Тому літ не сто, не двісті,
Як халі́фи ще жили,
Був вдовець, стара катря́га,
Та такий вам скупиндря́га,
Що шукать по всій землі.
Хоч багатий був, як рідко,
Та ходив брудний, як дідько,
І обдертий, як жебрак:
Сорочище чорна, груба,
Ледве руб держиться руба,
А штанищі, мов райта́к.
Лисину, замість тюрбана,
Обвивала шмата драна.
Звався дід той Абу-Касим,
Був купець собі, не блазень,
Пахощами торгував.
Як по місті йшов часами,
Всякий люд за ним юрбами
Біг і дивом дивував.
Та найбільше всіх уваги
У старого скупиндряги
Його капці знай тягли:
Але капці ж бо то, капці!
Що, мабуть, ще дідьчій бабці
Шлюбним обувом були.
Відки Абу-Касим взяв їх,
Кілько літ уже вживав їх,
Сього не затямив світ.

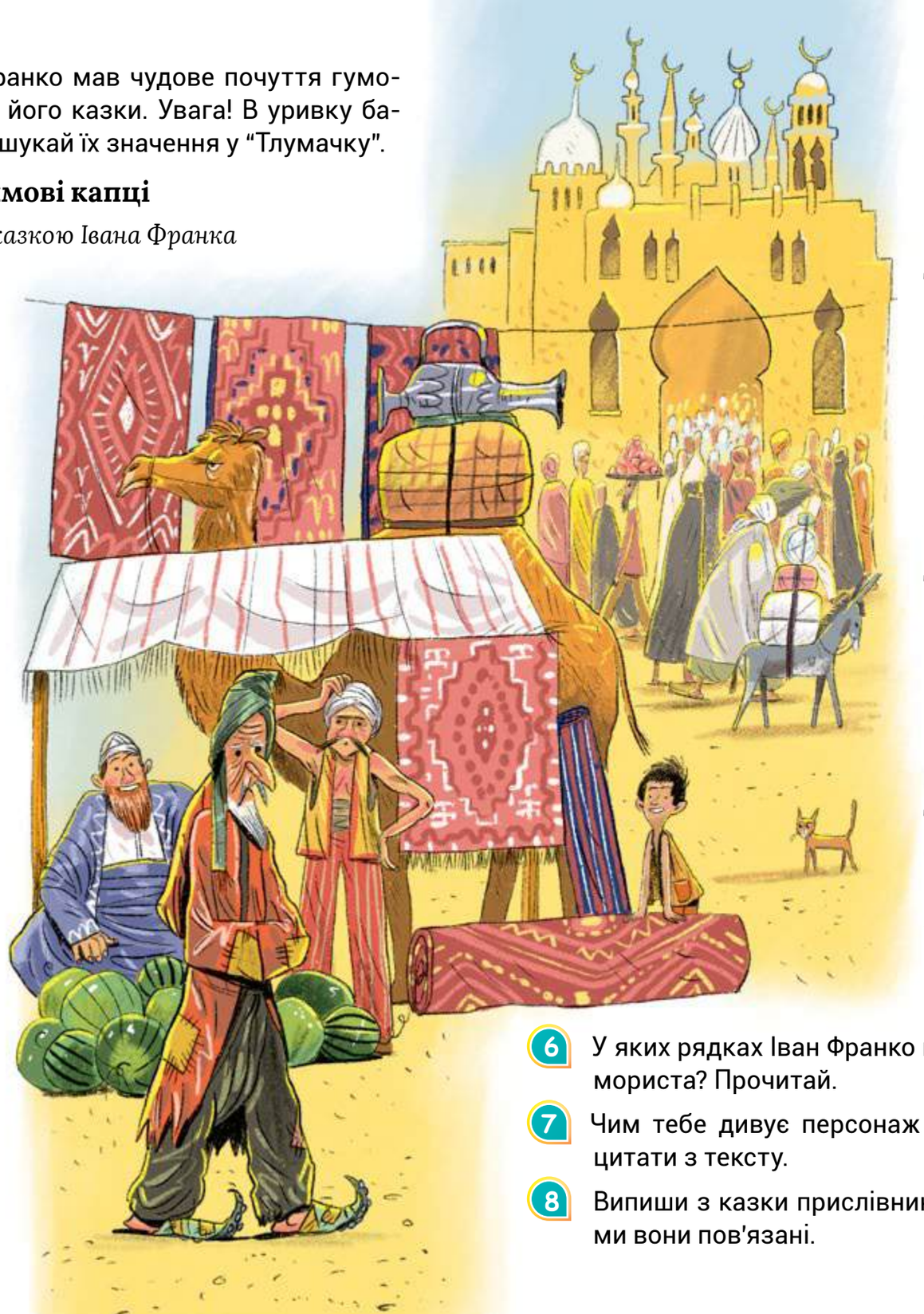

Знали лиш шевці багдадські,
Що ті капці чудернацькі
Латали вже з десять літ.
А під десять шкір на латках
Абу-Касим наостатку
Цвяхів густо сам набив,
Та й то цвяхів з головками,
Мов цибулі з часниками, –
На уряд коваль зробив.
Ноєвий ковчег – я певен –
Стільки лат не мав і бревен,
Що ті капці-шлапаки́;
Подобали на колоду,
А тяжкі були до ходу,
Наче проса два мішки.
То ж то мир увесь зглядався,
Як в них Касим прокрадався
Вулицями на базар,
Як потів, бідак, і са́пав,
Ноги тяг, що ледве шла́пав,
Мов за кару кайданяр.
Слухайте ж, як доля-ненька
Тими капцями злегенька
Скобота́ть його взяла,
Поки всі гидкі й болющі
Злих привичок шкаралю́щі
Потрощила й розмела.

6 У яких рядках Іван Франко продемонстрував свій хист гумориста? Прочитай.

7 Чим тебе дивує персонаж казки — Абу-Касим? Добери цитати з тексту.

8 Випиши з казки прислівники разом із дієсловами, з якими вони пов'язані.

§70. Такі різні прислівники

1 Розподіли прислівники з хмари слів на три групи, відповідно до запитань. Запиши їх у таблицю.

сьогодні вчора навесні надвір вдень ліворуч солодко гучно додому угору наввипередки добре

Коли?	Як?	Куди?
узимку	*весело*	*вниз*

2 Склади речення з двома прислівниками із хмари слів.

3 Запиши антоніми до тих прислівників із хмари слів, до яких можна їх дібрати.

4 Доберіть до слова **добре** якомога більше синонімів. Який із них найкраще доповнить подані репліки?

– Пані, ви танцюєте просто ... !

– Дякую, ви теж ... !

Кишенька слів

5 Доберіть до фразеологізмів прислівники, що мають таке саме значення. Запишіть їх парами.

За тридев'ять земель; за царя Хмеля; на все горло; кури не клюють; мов об стіну горохом; голці ніде впасти; одна нога тут, а друга там; не в своїй тарілці; як риба об лід; як сніг на голову.

6 Які з цих висловів ти чув / чула від своїх знайомих? А які читав / читала в книжках? Які трапилися тобі вперше? Чи вдалося здогадатися, що вони означають?

7 Розкажи про подію із життя класу чи родини, використавши один або кілька висловів із завдання 5, які тобі припали до душі.

§71. Чи змінюються прислівники?

1 Поспостерігай за прислівниками в різних реченнях. Чи змінюються вони?

- Кіт солодко спить.
- Котові солодко спалося.
- Коти солодко сплять.

2 Випиши з речень із попереднього завдання форми іменника та виділи частину, яка змінювалася. Якої частини слова у прислівника немає?

3 Розбери за будовою прислівники **дотепно**, **радо**, **швидко**.

Зразок. Солодко .

4 Прочитай, як Вікторія описала своє вбрання. Який план, на твою думку, склала дівчинка до свого твору?

Сукня, яка покращує настрій

Нещодавно мені купили нову сукню. Я її дуже люблю. Аж настрій покращується, коли її вдягаю.

Моя сукня синя. А це мій улюблений колір. Вона дуже легенька, як пушинка. У неї застібки-ґудзики. Знаю, що вони не всім до вподоби, бо їх довго застібати. Але як на мене, ґудзики дуже стильні.

Я вдягаю свою сукню щодня, бо боюся, що швидко з неї виросту.

5 Випиши з твору Вікторії два прислівники, які відповідають на запитання *як?*, та один, що відповідає на запитання *коли?*. Розбери їх за будовою.

Мої твори

6 Склади план, за яким ти би міг / могла описати свій улюблений предмет гардероба. Напиши за ним твір.

§72. Мої мрії

1 Візьміть одне в одного інтерв'ю про ваші заповітні мрії та створіть статтю для сайту школи. Скористайтеся шаблоном.

Заголовок

Інформація про особу, яку інтерв'ювали

– Запитання
– Відповідь
– Запитання
– Відповідь

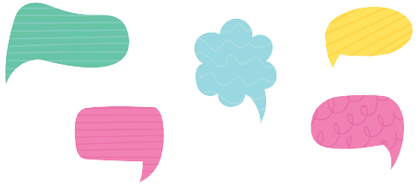

– Побажання співрозмовнику / співрозмовниці

2 Послухай і заспівай пісню про дитячі мрії.

svitdovkola.org/um4/media21

Дитячі мрії

Слова і музика Лесі Горової

Знову мрія проросла із дитячого чола,
Щоб здійснитися колись на світі.
Полетіла над землею і торкнулася вона
Сонця, неба і трави, і квітів.

Приспів:
Наші мрії, наші сни, як тепло весни,
Всіх зігріють і обіймуть.
І колись, і колись мрії, як і ми,
Підростуть, підростуть.

3 Чим пісня відрізняється від вірша? А що в них спільного? Які особливості запису пісні? Знайди в тексті слова, які повторюються. До яких частин мови вони належать? Чи надихає тебе ця пісня на втілення мрій? Розкажи.

§73. Роль прислівників

1 Спиши речення. Підкресли в них головні та другорядні члени.

Учора весь день Пишеня робило запрошення. Мовознай старанно вчив репліки. Медіаша спокійно добирала аудіотреки і завантажувала файли на флешку. А Режисерка задоволено спостерігала за підготовкою до вистави.

2 Якими членами речення виступають прислівники? Від слів якої частини мови залежать прислівники в кожному реченні?

3 Прочитай речення та знайди в них співзвучні слова. Які з них прислівники, а які — прикметники? Що допомагає тобі це визначити? Які закінчення у прикметників? Запиши ці слова та виділи закінчення. Чому вони змінюються? Чи є закінчення у прислівників? Чи змінюються вони?

1. Я мрію навчитися швидко плавати. 2. Поруч пропливла швидка яхта. 3. Качка швидко почимчикувала до води. 4. Якийсь швидкий птах дременув у кущі. 5. Треба було знайти швидке рішення.

4 Прочитай і спиши уривок із вірша **Максима Рильського "Мова"**.

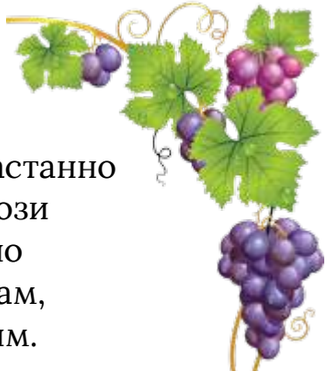

Як паросць виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльозИ
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.

5 Підкресли в записаному вірші прислівники, які є однорідними членами речення.

6 Добери спільнокореневі слова до прислівника **пильно**.

§74. Назустріч мрії

1 Візьміть у бібліотеці або принесіть із дому різні книжки. Розкладіть їх на партах і розгляньте обкладинки.

- Яка інформація є на кожній обкладинці?
- Що робить обкладинку привабливою?
- Яку книжку тобі захотілося прочитати? Як вплинула на твій вибір обкладинка?

2 Знайди в будь-якій книжці на одній із перших сторінок анотацію. Чи дає вона вичерпну інформацію про твір? Чи варто читати анотації, коли обираєш книжку?

Розглянь бібліографічний опис та анотацію до книжки **Джулії Дональдсон “Равлик і кит”**.

Прізвище та ім’я авторки

Назва твору. Жанр твору. Авторка

Переклад з англійської мови, перекладачка

Назва міста, у якому видана книжка. Видавництво. Рік видання. Кількість сторінок. Наявність ілюстрацій

Дональдсон, Джулія

Равлик і кит : Вірші / Джулія Дональдсон; Пер. з англ. О. Лущевська. — Харків : Читаріум, 2017. — 32 с. : іл.

ISBN 978-966-97459-9-6

Малий равлик зустрічає кита-горбаня, і вони разом вирушають у мандрівку. Мрія равлика здійснилася, адже він ніколи раніше не полишав свого дому. Але чи вдасться равленяті врятувати кита, коли той підпливе надто близько до берега?

Міжнародний ідентифікаційний номер книжки

Анотація

3 Познайомся з персонажем-мрійником, який вирушив у захопливу мандрівку. І приготуйся розпочати тривалий проєкт — створення вистави за казкою.

Початок великої мандрівки

За казкою Джулії Дональдсон “Равлик і кит”

Ось казочка вам про мале равленя
І сірого велета — кита-горбаня.
Ось скеля висока, мов сажа, чорнюча.
Ось равлик маленький, непосидючий.
Цей равлик узявся по скелі повзти —
Розгледіти море, човни і порти.
Поглянув на обрій і сумно зітхнув.
– У мандрах морських я ніколи не був,
Хоч завжди чомусь мандрувати хотів, –
Равлик тихесенько забурмотів.
А равлики інші з сімеєчки тої,
Що міцно прилипли до скелі гладкої,
Сказали усі равленяті малому:
– Не смій мандрувати! Лишайся удома!
Збентежився равлик, та тільки на дрібку.
І вигукнув:
– Ні! Я рушаю в мандрівку!
Засяяв сріблястий за равликом слід:
– Агов, хто зі мною побачити світ?
Ось кит, що на хвилях бурхливих, стрімких
Приплив уночі, як світили зірки.
Ось велет хвоста підійняв над водою
І мовив маляті:
– Пливімо зі мною!

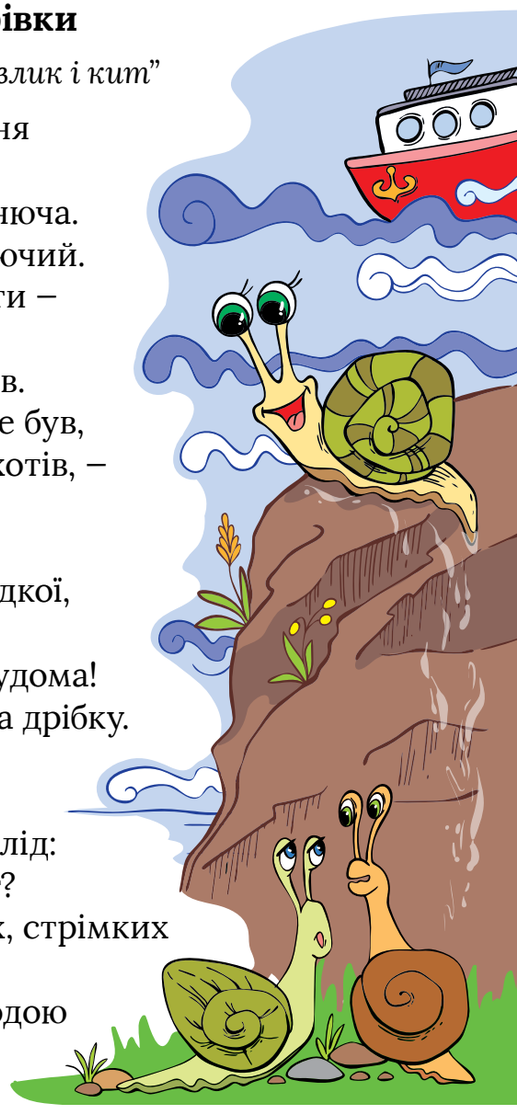

4 Про що мріяв равлик? Чому інші равлики були проти мандрівки? Як гадаєш, чому великий кит міг захотіти подорожувати разом із равликом?

5 Випиши з тексту по три прикметники, іменники та дієслова. Розбери за будовою слова **приплив**, **грубезний**, **уночі**.

Серед хвиль

За казкою Джулії Дональдсон “Равлик і кит”

Ось море широке вирує, не спить,
На дужім хвості равленятко сидить.
Доправляють їх хвилі в далекі світи,
Де вежі із льоду стримлять із води.
Де в горах гуркоче вогненний вулкан,
Де золото сонця й пісків океан.
Зітхало воно, зачароване всім:
– Таким я тепер почуваюсь малим!
Ось хвилі здіймаються, б’ються,
Пустують і піняться, ллються,
І хлюпають, плескають на равленя
На дужім хвості у кита-горбаня.
Ось печери холодні,
Ось печери підводні,
Де риби смугасті й строкаті,
Акули зубасті й голодні

Шастають, вертяться край горбаня,
В якого сидить на хвості равленя.
Ось неба простори
Напнулись над морем,
Що тішать і сонцем, і ніжним теплом,
Та іноді враз починається шторм.
Тоді у небесній отій глибині
Блискавки падають дуже страшні.
Лякається бурі мале равленя
На дужім хвості у кита-горбаня.
Маля озирало і небо, і море,
Розбурхані хвилі, далекі простори.

6 У тексті є такі рядки: “Ось море широке вирує, не спить”, “Ось хвилі здіймаються, б’ються, пустують…”. Що мається на увазі? Які слова вжито в переносному значенні?

7 Побудуй звукові моделі слів **ллються**, **вирує**. Випиши прислівники з казки Джулії Дональдсон.

8 Олеся провідміняла словосполучення **широке море**. Чи не припустилася дівчинка помилок? Виправ їх і запиши правильно.

Н. в. (*хто? що?*) широке море
Р. в. (*кого? чого?*) широкого моря
Д. в. (*кому? чому?*) широкому морі
Зн. в. (*кого? що?*) широке море
Ор. в. (*ким? чим?*) широкими морями
М. в. (*у кому? у чому?*) у широкому морю
Кл. в. широке море

9 Склади план уривка з казки Джулії Дональдсон “Равлик і кит”. Перекажи за ним текст.

Розпочніть підготовку до вистави

- Об’єднайтеся в кілька груп: лялькарі / лялькарки, декоратори / декораторки, продюсери / продюсерки, музичні режисери / режисерки, читці / читкині.
- Придумайте, як зробити ляльки персонажів оповідки: з пластиліну чи з тканини, з паперу чи з пластикових пляшок, тарілок тощо.
- Складіть список потрібних декорацій і домовтеся, хто які створює.

§75. Правопис прислівників

– Мовознаю, а ми з тобою точно нічого не наплутали? Деякі прислівники дуже схожі на іменники з прийменниками, але написані разом.

– Справді, дехто робить такі помилки, якщо плутає частини мови. Потренуймося розрізняти їх і писати правильно.

1 Прочитай і порівняй речення.

- Десь угорі почувся гуркіт двигунів.
- Десь у горі є печера з таємним входом у підземелля.

2 Поміркуйте, чому в одному з речень **угорі** написано разом, а в іншому — окремо. У якому реченні це слово відповідає на запитання *де?*, а в якому — *у чому?*, яке стосується дієслова? Що є прислівником — **угорі** чи **у горі**? Доведіть.

3 Проаналізуй так, як у завданні 2, ще два речення.

- Легенькі хвилі зносять човен убік.
- Артур ненароком штрикнув мене олівцем у бік.

4 Більшість прислівників пишуться разом. Запам'ятай:

Восени, взимку, навесні, влітку.

Вранці, вдень, увечері, вночі.

Розбери ці слова за будовою. На які службові слова схожі префікси в них?

5 Склади чотири речення про равлика чи кита, уживши всі прислівники з однієї з груп із завдання 4.

Говори правильно: швидше, а не скорше.

§76. Творення прислівників

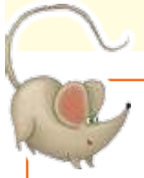

– Мовознаю, а можна піти до твоєї лабораторії та трохи почаклувати зі словами? Мені потрібні свіженькі прислівники для мого твору.

– Домовилися, але не забувай, що прислівникам не потрібні закінчення.

1 Утвори прислівники від іменників за допомогою префіксу **що-**, коли це можливо. Запиши і розбери за будовою утворені слова.

Зразок. *День – щодня.*

Рік, дух, муха, пень, крок.

2 Від поданих слів утвори й запиши спільнокореневі прислівники. До кожного прислівника добери антонім.

Тихий, сонний, слухняний, гарний.

3 Додай до утворених прислівників зменшувальні суфікси.

Зразок. *Тихо – тихенько.*

Мої твори

4 Згадай ситуації, коли тобі вдалося наважитися і зробити щось, на перший погляд неможливе. Напиши розповідь "Як я насмілився / насмілилася".

Обери той початок, який стосується тебе.

- Я дуже сміливa людина. Тому часто роблю те, що хтось вважає ризикованим або незвичним.
- Я – людина поміркована, тож завжди сто разів відміряю, перш ніж один раз відрізати. Мені важко наважитися на щось незвичне. Але одного разу я це зробив / зробила. І недарма!

5 Знайди в одному з початків образний вислів. Що він означає? Як гадаєш, звідки він прийшов у мовлення?

§77. Як багато ми зробили!

1 Пригадайте найяскравіші моменти ваших уроків української мови та читання в 4 класі. Розкажіть про них одне одному.

2 Поміркуй, чого важливого ти навчився / навчилася впродовж року. Які твої сильні сторони у вивченні рідної мови? Чого ти можеш навчити інших?

Добре розбираюся в мовних темах
Легко переповідаю почуте або прочитане
Пишу без помилок
Умію доводити свою думку
Знаю багато віршів напам'ять
Знаю, як відмовити, не образивши
Швидко читаю
Умію підбадьорювати й робити компліменти
Добре запам'ятовую прочитане
Умію формулювати цікаві запитання
Люблю читати

3 Згадай, хто в класі часто допомагав тобі або пропонував цікаві ідеї. Подякуй цій людині.

Читаріум

4 Знайди твори, у яких події відбуваються на канікулах, і прочитай їх улітку. Як гадаєш, чи міг би хтось написати захопливий твір про твої канікули? Може, ти сам / сама й напишеш?

§78. Пригадай члени речення

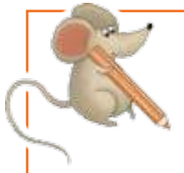

– Мовознаю, уже останній тиждень навчання в 4 класі! Отже, ми маємо все добре повторити.

– Еге ж! Пам'ятаєш, що таке речення і які його основні ознаки?

1 Спиши, вставляючи пропущені літери. Який настрій вірша? Підтвердь свою відповідь цитатами.

Канікули

Ч☀рвневе сонечко зійшло,
всміхнулося т☀хесен☀ко,
пов☀селішало с☀ло,
і річці нашій вес☀ло!
Вода лоскоче б☀реги,
а ті сміют☀я квітами.
Мчимо, в☀селі, у луги –
діждалися канікул ми!

Валентин Струтинський

2 Визнач головні члени в кожному реченні вірша "Канікули". Скільки граматичних основ у першому? Яке речення має однорідні присудки?

3 Хай кожен з вас складе й запише речення про літо, а потім запише його схему на окремому аркуші та передасть партнеру / партнерці по завданню. Складіть і запишіть речення за схемами, які вам передали. Порівняйте свої речення, які відповідають одній схемі. Чи вони однакові?

4 Напиши записки однокласникам та однокласницям і додай у кожну звертання — десь на початку речення, десь — у кінці, а десь — посередині. Не забудь про розділові знаки.

§79. Велика допомога маленького друга

1 Прочитай кульмінацію та розв'язку твору про допитливого й сміливого равлика.

Небезпечна пригода

За казкою Джулії Дональдсон "Равлик і кит"

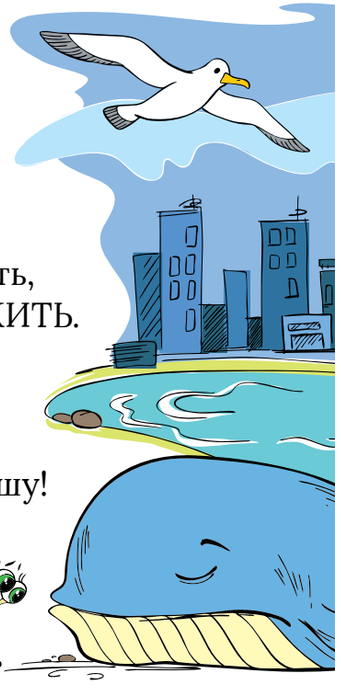

Та сталася прикрість: от горе!
Кит заблукав серед моря...
Ось моторні човни заступають їм путь,
Вони збурюють воду і хвилю женуть,
Своїм ревом гучним замакітрили світ –
До мілких берегів доблукався наш кит.
Ось почався відплив, хвиля в море біжить,
Ось нещасний горбань серед бухти ЛЕЖИТЬ.
– Ну ж бо, швидше, у море! – до горбаня
Закричало щосили мале равленя.
– Я тяжкий і великий, зізнатися мушу,
Сам я звідси – з пісочку – ніколи не зрушу!
Равленятко мале було другом кита,
Загукало:
– Ні! Ні! –
І злізло з хвоста.

Равлик поповз у незнану дорогу.
– Це ще не кінець! Я покличу підмогу!
Ось дзвоник у школі, яка край затоки,
Дзеленькає – кличе дітей на уроки.
Ось вчителька каже:
– Працюймо у тиші!
І потім слова ці ще й крейдою пише.
Ось дошка шкільна, наче сажа, чорнюча.
Ось равлик страшенно непосидючий.
– Це равлик! Це равлик!
Ніс вчительки зблід.

А діти на те:
– За равликом слід!
Дошка виблискує за равленям:
"Мерщій урятуйте кита-горбаня!".
Ось діти зі школи побігли юрбою,
Команду пожежників звуть із собою,
Щоб горбаня поливати водою...
– УРА-А!!! – всі кричать, хто прибіг на толоку.
Кита з равленям підхопило потоком...

2 Чому кит опинився в біді? Що зробив равлик, аби врятувати друга? А що – діти? Які риси характеру вони проявили? Можна сказати, що вони вірили у свої сили чи що опустили руки?

Продовжте підготовку до вистави

- Потренуйтеся читати в ролях.
- Доберіть музику, яка пасуватиме до вистави, або придумайте свій музичний супровід на шумових інструментах.
- Додайте до вистави танцювальні номери, якщо є охочі підготувати їх.

3 Поміркуйте, чи можете ви запросити когось на прем'єру, чи запишете виставу на відео. Зробіть запрошення для гостей.

Запрошення

Запрошуємо пані Марину
на виставу 4-Б класу ***"Равлик і кит"***

20 травня о 12:00. Актова зала

Щасливе повернення

За казкою Джулії Дональдсон “Равлик і кит”

Ось равлик підплив до своєї оселі,
До родичів тих, що сиділи на скелі.
І мовили равлики:
– Як плине час!
Ти добре підріс. І вернувся до нас!
І розказали равлик і кит
Про мандри далекі, побачений світ,
І про равленя, що повзло навмання,
Лишаючи срібне своє послання,
Яке врятувало кита-горбаня.
Ось кит звів хвоста
Із морської води,
Щоб дружна сімейка могла заповзти.
Так рушила в мандри весела рідня
На дужім хвості у кита-горбаня.

Переклад з англійської Оксани Лущевської

4 Придумайте продовження казки про мандри родини равликів. Які перешкоди могли їм трапитися? Хто і як допоміг їх здолати? Перекажіть свої пригоди іншим групам.

5 Чи читали ви інші твори Джулії Дональдсон? Згадайте їх або послухайте аудіоказки.

svitdovkola.org/um4/media22

Влаштуйте виставу

- Проведіть генеральну репетицію.
- Обговоріть: чи вчасно актори промовляють свої репліки, чи завжди повернуті обличчями до глядачів, чи виразно передають емоції персонажів, чи добре чутно слова, чи вчасно змінюються декорації?
- Зіграйте виставу. Вдалої прем’єри!

§80. Пригадай частини мови

1 Уяви, що частини мови заговорили… Які з них могли б сказати про себе так:

Я змінююся за родами.	Я змінююся за часами.
Я ніколи не змінююся.	Я сполучаю слова.
Я відповідаю на запитання *котрий?* і *скільки?*.	

2 Спиши вірш, додавши рими — назви тварин.

Вірш про канікули

Є у бабці диво-шафа,
Там живе одна … .
Шафа давня і висока –
Для жирафи дім нівроку.
Хочу зиркнуть у комод,
Де ховався … .

Зазирну іще до скрині,
Може, там смугасті … ?
І в коморі неодмінно
Пошукаю я … .
В мене є іще достоту
На канікулах роботи.

Марія Артеменко

3 Від чийого імені ведеться оповідь у вірші про канікули? Що допомогло здогадатися? Що ти можеш сказати про його / її вдачу? А що любиш уявляти ти?

4 Випиши з вірша М. Артеменко слова — приклади всіх самостійних частин мови, які ти знаєш.

5 Знайди у вірші синонім слова **обов’язково**.

6 Випиши з вірша про канікули всі дієслова у формі 1 особи однини майбутнього часу.

7 Зробіть кубик із картону й напишіть на ньому назви частин мови. Кидайте його по черзі та називайте слово, що належить до частини мови, яка випала, або одне істинне твердження про цю частину мови.

Перевір себе

1 Прочитай уривок з оповідання **Оксани Лущевської “Геній на 5 секунд”**.

Альберт Ейнштейн – мій улюблений учений. Я хочу бути, як він. Бо він – геній. Ейнштейн зробив величе-е-езні відкриття у фізиці. Він довів багато теорій. Я теж хотів би хоч одну теорію довести. Але як?

Якось я робив вулкан на столі. Це було так чудово! БОМ!.. Пш-ш-ш ... і зіпсував мамину улюблену скатертину.

Потім я вирощував кристали... Жовтогарячі, блакитні, смарагдові! На це пішов увесь запас цукру. Так я зіпсував татові ранкове чаювання.

Ще я робив чарівні фарби! Ними хотіли помалювати всі у класі! Мене навіть назвали генієм... Хе, як Ейнштейна!

2 Розкажи, яким ти уявив / уявила персонажа оповідання. Чи вдасться йому, на твою думку, довести в майбутньому якусь теорію? Чому? Запиши свої аргументи.

3 Знайди в тексті прислівники-синоніми до слів **добре** і **чимало**. Склади з ними окличне речення.

4 Створи мапу думок про прислівник.

5 Переглянь буктрейлер про книжку Юлії Потерянко “Альберт Ейнштейн” і запиши три факти про цього вченого.

svitdovkola.org/um4/media23

Напиши коментар, який можна залишити під відео.

6 Згадай виставу, яку ви підготували за твором “Равлик і кит”, і поміркуй, які поради можна дати тим, хто брав у ній участь. Сформулюй їх і вислови однокласникам і однокласницям.

7 Запиши три корисні та цінні для тебе ідеї з теми “Можливості людини”.

Тренуйся мислити критично

1 Поміркуй, хто з персонажів зробив мудрі висновки з розповіді кита й равлика.

Тлумачок

Гіроско́п (с. 74) – прилад для автоматичного керування якою-небудь машиною; має вісь, яка завжди розташована вертикально.

Ефі́р (с. 38) – далека височінь, де немає повітря.

Захорува́ти (с. 47) – захворіти, занедужати.

ЗМІ (засоби масової інформації) (с. 29) – засоби передавання інформації широкому загалу, такі як преса (газети, журнали), книжки, радіо, телебачення, інтернет тощо.

Катря́га (с. 118) – мала бідна хата.

Квадроко́птер (с. 100) – безпілотний літальний апарат із чотирма гвинтами, які обертаються у протилежних напрямках.

Кента́вр (с. 24) – міфічна істота, що має наполовину людське і наполовину кінське тіло.

Конвертува́ти (с. 39) – змінювати формат даних.

Лі́ра (с. 52) – струнно-щипковий музичний інструмент, що походить із Стародавньої Греції.

Маца́к (с. 41) – те саме, що щупальце.

Ностальгі́я (с. 34) – відчуття приємної туги, викликане спогадами про щось.

Гіроскоп

Квадрокоптер

Ліра

Опришки

Скрижаль

Штанген-циркуль

Опри́шок (с. 107) – учасник визвольної боротьби на Західній Україні в 16 – 19 ст.

Проро́цтво (с. 22) – передбачення подій, які можуть відбутися в майбутньому.

Покоївка (с. 6) – служниця, яка прибирає кімнати й виконує хатню роботу.

Потура́ти (с. 16) – виконувати чиїсь примхи.

Райта́к (с. 118) – решето з великими дірками.

Ра́курс (с. 78) – певне розташування об'єкта відносно спостерігача або камери.

Ру́ра (с. 70) – труба.

Скоботи́ти (с. 119) – лоскотати.

Скрижа́ль (с. 24) – дошка чи плита, на якій закарбований священний текст.

Скупиндря́га (с. 118) – скупа людина.

Халі́ф (с. 118) – титул верховного правителя в мусульманських країнах.

Ше́мрання (с. 104) – легкий шум.

Шкаралю́ща (с. 119) – шкаралупа.

Шлапаки́ (с. 119) – стоптане взуття.

Шла́пати (с. 119) – ходити, видаючи характерні глухі звуки; шаркати ногами.

Штангенци́ркуль (с. 84) – інструмент для вимірювання довжин, що складається з лінійки і двох ніжок: зафіксованої та рухомої.

Зміст

ТЕМА 5. СВІТ НЕВИДИМИЙ

§ 1. З Новим роком! 4
Щедрівки

§ 2. Прикметник 5

§ 3. Поринь у казку! 6
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 4. Числа і роди прикметників 10

§ 5. Відмінки прикметників 11
М. Савка “Біла пані”

§ 6. У світі фантазій 12

§ 7. Як визначити відмінок прикметника? 13
Грицько Чубай “Малюю зиму”

§ 8. Не лише добрі 14
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 9. Творення прикметників 18

§ 10. Прикметники із суфіксами -ськ-, -зьк-, -цьк- . . . 19

§ 11. Добро і зло: одвічна боротьба 20

§ 12. Чи потрібен знак м'якшення? 21

§ 13. В епіцентрі подій 22
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 14. Роль прикметників 26

§ 15. Морфологічний розбір прикметника 27
В. Правоторова “Білка”

Перевір себе 28

Тренуйся мислити критично 29

ТЕМА 6. СВІТ НЕВІДОМИЙ

§ 16. Космос кличе 30

§ 17. Числівник 31

§ 18. Що роблять люди в космосі? 32
І. Панасов “Леонід Каденюк”

§ 19. Скільки? 36

§ 20. Котрий? 37

§ 21. Прибульці: вигадка чи реальність? 38

§ 22. Правда чи ні? 39

§ 23. Мандрівка Сонячною системою 40
Г. Манів “Інопланетний друг”

§ 24. Правопис числівників 43

§ 25. Крізь терни до зірок 44

§ 26. Числа, роди, відмінки числівників 45

§ 27. Про що шепочуться зірки 46
А. Костецький “Зірка”. Легенди і міфи

§ 28. Вимовляй і пиши без помилок 49

§ 29. Коли на душі сумно 50
Л. Українка “Зоря”

§ 30. Котра година? 51

§ 31. Стара історія на новий лад 52
Міф про сузір’я Ліра

§ 32. Математичні вирази 55

Перевір себе 56

Тренуйся мислити критично 57

ТЕМА 7. ЯК ЦЕ ВЛАШТОВАНО?

§ 33. Допитливим цікаво жити 58

§ 34. Займенник 59

§ 35. На гостині в Кобзаря 60
Т. Череп-Пероганич “Мені тринадцятий минало”

§ 36. Особові займенники 64

§ 37. Особи займенників 65

§ 38. Весна прийшла! 66

§ 39. Числа займенників 67

§ 40. Вісники весни 68
О. Ільченко “Наші птахи”

§ 41. Займенники 1 особи 71

§ 42. Я це знаю!. 72
Л. Глібов “Хто вона?”
§ 43. Займенники 2 особи 73
§ 44. У світі роботів 74
Р. Комаровський. “Як це влаштоване. Роботи”
§ 45. Займенники 3 особи 77
§ 46. Мій день 78
§ 47. Займенники з прийменниками. 79
§ 48. Коли все йде шкереберть. 80
У. Старк “Сікстен”
§ 49. Роль займенників 83
Перевір себе. 84
Тренуйся мислити критично. 85

ТЕМА 8. ЕНЕРГІЯ

§ 50. Звідки береться енергія?. 86
§ 51. Дієслово. 87
§ 52. Мені все до снаги! 88
А. Савчук “Силомір”
В. Сухомлинський “Мокра та суха сорочки”
Кузько Кузякін “Усі такі уважні...”
§ 53. Подорож у часі 92
§ 54. Неозначена форма дієслова. 93
§ 55. Енергія грошей 94
§ 56. Теперішній час дієслова. 95
§ 57. Як стати заможним 96
Б. Шефер “Пес на ім’я Мані”
§ 58. Майбутній час дієслова 99
§ 59. В Україні — весна!. 100
Г. Кирпа “Як весна всіх будила”
§ 60. Правопис закінчень дієслів. 101
§ 61. Друзі природи. 102
О. Іваненко “Кульбабка”
М. Рильський “Розмова з другом”

§ 62. Правопис особових закінчень дієслів 105
§ 63. Відчути біль і радість Батьківщини 106
О. Олесь “Живи, Україно, живи для краси”
§ 64. Минулий час дієслова. 107
§ 65. Про події 1986 року 108
К. Міхаліцина “Квіти біля четвертого”
§ 66. Дієслова на -ся і -сь 111
Перевір себе. 112
Тренуйся мислити критично. 113

ТЕМА 9. МОЖЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

§ 67. Я можу! 114
§ 68. Прислівник. 115
§ 69. Український геній. 116
Б. і Н. Тихолоз “Франко. Від А до Я”
І. Франко “Абу-Касимові капці”
§ 70. Такі різні прислівники. 120
§ 71. Чи змінюються прислівники? 121
§ 72. Мої мрії. 122
§ 73. Роль прислівників 123
М. Рильський “Мова”
§ 74. Назустріч мрії 124
Д. Дональдсон “Равлик і кит”
§ 75. Правопис прислівників. 128
§ 76. Творення прислівників 129
§ 77. Як багато ми зробили!. 130
§ 78. Пригадай члени речення 131
В. Струтинський “Канікули”
§ 79. Велика допомога маленького друга 132
Д. Дональдсон “Равлик і кит”
§ 80. Пригадай частини мови 135
Перевір себе. 136
Тренуйся мислити критично. 137
Тлумачок 138

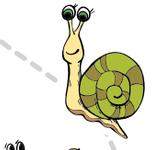

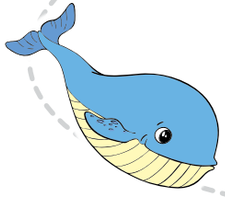

Частини мови

Овва! Та це ж вигук! Він виражає емоції, спонукання, імітує звуки довкілля.

Вигук

ох, ой, овва, нумо, бух, ку-ку-рі-ку

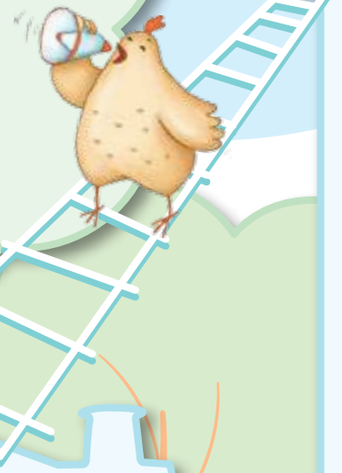

Самостійні частини мови відповідають на запитання і є членами речення.

Самостійні

Іменник

хто? що?

дівчинка

листок

Прикметник

який? яка? яке? які?
чий? чия? чиє? чиї?

швидкий

мамине

Числівник

скільки? котрий? котра?
котре? котрі?

шість

сьомий

Займенник (особовий)

хто? що?

я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони

Дієслово

що робити?
що зробити? що робить?
що робитимуть?
що робив? тощо

п'є

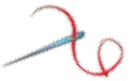

вишиваємо

Прислівник

як? де? коли? навіщо?
куди? тощо

влітку

тут

Службові

Прийменник

перед, над, у, в, під

Сполучник

і, але, бо, як, та, а, щоб

Частка

не, ні, хіба, тільки

Службові частини мови не відповідають на запитання, а служать для зв'язку слів.

Типи текстів

	Розповідь	Опис	Міркування (есе)
Про що?	Події, явища, дії персонажів	Ознаки предметів, істот, явищ, місцевості	Роздуми про певну проблему чи явище
Будова	1. Зав'язка 2. Розвиток дії 3. Кульмінація 4. Розв'язка	1. Ознаки 2. Яскраві деталі 3. Загальне враження	1. Твердження 2. Аргументи 3. Висновок
Ключове запитання	Що відбувається?	Яке?	Чому?

Скористайся цими підказками, коли писатимеш власні твори.

Алгоритм перевірки та редагування тексту

1. Прочитай кожне слово. Чи всі літери написані?
2. Перевір правопис складних для написання слів у словнику, в інтернеті, спитай у дорослих.
3. Перевір, чи правильно перенесені слова з рядочка на рядочок.
4. Упевнись, що в кінці речень стоїть потрібний знак: крапка, знак оклику чи знак питання.
5. Перевір, чи написані з великої літери перші слова кожного речення, власні назви.
6. Простеж, чи не повторюється якесь слово надто часто. Заміни його синонімами.
7. Додай слова, які допоможуть краще уявити те, що ти описуєш.
8. Позбудься зайвих слів, які розтягують розповідь і роблять її нудною.
9. Простеж, чи послідовна твоя розповідь — чи не "перестрибує" з одного на інше.
10. Якщо виправлень забагато, то можеш переписати текст начисто.

Навчальне видання

ОСТАПЕНКО Ганна Сергіївна
ВОЛОЩЕНКО Ольга Володимирівна
КОЗАК Олександра Петрівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей"

Головний редактор *Олексій Андрусич*
Відповідальна за випуск *Юлія Журлакова*
Редакторка *Юлія Журлакова*
Літературна редакторка *Богдана Воронкова*
Коректорки *Ольга Мельник, Ніна Любаченко*
Дизайн *Катерини Будзинської*

Художники: *В. Богданюк, В. Дунаєва, Н. Каліш, Ю. Келюх, О. Кочура, Л. Мартинюк, Л. Подобна, О. Шатохін.* У підручнику також використано ілюстрації з інтернет-ресурсів *pixabay.com* та *freepik.com* відповідно до умов стандартної ліцензії.
Моделі: учасники дитячого продюсерського центру *Babyphotostars*.

Формат 70 × 100 $^{1}/_{16}$.
Ум. друк. арк. 11,67 + 0,32 форзац.
Обл.-вид. арк. 5,94 + 0,51 форзац + 0,15 обкл.
Наклад 13 730 пр.
Зам. № 602177.

ТОВ "ВИДАВНИЦТВО "СВІТИЧ"

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1203 від 21.01.2003 р.
Адреса: вул. Ю. Коцюбинського, 7, м. Київ, 04053.

SVITDOVKOLA.ORG

Видрукувано у друкарні ТОВ "КОНВІ ПРІНТ",
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

Відмова від відповідальності. Будь-яка інформація про особу чи товар, подана у підручнику, не призначена сформувати або підтримати обізнаність та інтерес користувача підручника до цієї особи чи товару і наведена як ілюстрація з навчальною метою. Усі літературні й художні твори, які частково або повністю подано в підручнику, використані в цьому виданні навчального характеру як ілюстрації.